

TARİHTEN GÜNÜMÜZE EVSİZLİK-SERSERİLİK SUÇLARI, ALMANYA ÖRNEĞİNDE GERİ DÖNÜŞÜM POLİTİKALARININ EVSİZLİK ÜZERİNE ETKİLERİ

*Emre Şimşek**

Özet: Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa'da görülen evsizliği Almanya örneği üzerinden incelemek ve bu duruma neden olan imkansızlıkları vurgulayarak, politik sistemlerin çözüm aramak yerine evsizliği nasıl yeniden ürettiğini ve tanımladığını açıklamaktır. Bu amacı desteklemek için değerlendirilecek bazı örnekler arasında, İngiltere'deki evsizlik ve yoksulluk düzenlemeleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde evsizliğin yaygınlığı ve cezai uygulamaları, Kanada'da sosyal yardımların kesilmesi sonucu ortaya çıkan evsizlik oranları ve Finlandiya'nın izlediği politika bulunmaktadır. Bu örnekler, tartışma için önemli bir zemin oluşturacaktır. Bu ekseninde değerlendirmelerin ulaşacağı sonuç, evsizlik kavramının politik olarak yadsınarak olgusal olarak bir sorun karşısında hukuku aracı olarak kullanarak örtme, tanımlama, dönüştürme ve çerçeveleme eğilimini ortaya koymak ve politik tercihlerin sosyal yaşamdaki neticelerini ele almak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere Yoksulluk Yasaları, Evsizlik, Yoksulluk, Almanya'da depozito sistemi, Sosyal yardım.

* Araştırma Görevlisi, Emre Şimşek, Ankara Üniversitesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi ABD. emresimsek@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5471-2324

HOMELESSNESS-VAGRANCY CRIMES FROM HISTORY TO TODAY, EFFECTS OF RECYCLING POLICIES ON HOMELESSNESS IN THE CASE OF GERMANY

Emre Şimşek

Abstract: The main purpose of this study is to examine homelessness in Europe through the case of Germany and to explain how political systems reproduce and define homelessness instead of seeking solutions by emphasizing the impossibilities that cause this situation. Some examples to support this aim include homelessness and poverty regulations in the British context, the extent of homelessness and punitive practices in the United States, homelessness rates in Canada as a result of cuts in social assistance, and the policy pursued by Finland. These examples will form an important basis for discussion. The result of the evaluations on this axis will be to reveal the tendency of covering, defining, transforming and framing the concept of homelessness by using law as a tool in the face of a factual problem by denying it politically and to address the consequences of political preferences in social life.

Keywords: England Poor Laws, Homelessness, Poverty, Deposit system in Germany, Social assistance.

*Aوروبا'nın çeşitli kentlerinde, kentin çeperlerinde,
merkezlerinde, tren istasyonlarında göz göze
geldiğim evsizler için...*

GİRİŞ

Tarihsel olarak evsizlik, serserilik, aylaklık, çapulculuk vb. muğlak kavramlara bakıldığında farklı ülkelerde ve farklı toplumsal yapılarda, farklı coğrafya, ekonomik sistem, savaş durumu vb. gibi faktörlerle paralel nitelendirmeler olduğunu görmek şaşırtıcı olmayacaktır. Ancak farklı ülkelerin ve hukuk geleneklerinin bu kavramları ele alış şekilleri ve müeyyideye bağlı bir sistematikte incelemeleri genellikle o ülke hukuk sisteminin nüfus politikaları ve sermayenin etkilediği politikalarla korale edilmiş bir halde değerlendirmesiyle neticesini göstermektedir (Yıldırım, 2022, ss. 333-335). Bu nedenle bu çalışma ekseninde zaman zaman tarihsel dayanaklara başvurularak somutlaştırılmaya çalışılacak olan argüman zaman zaman da farklı perspektifler içerisinden değerlendirilebilecek evsizliğin sosyolojik sınıflandırmalarından yararlanacaktır. Nitekim sosyoloji literatüründe birbirinden bağımsız evsizlik tanımları, kategorileri ve gelenekleri bulunmaktadır. Bu değerlendirmeler sosyal bilimlerin geniş bir sahasına sirayet eden sosyoloji kuramları, sosyal hizmet kuramları, psikoloji kuramları, yapısalcılık, post-yapısalcılık, eleştirel realizm gibi akımların etkisiyle evsizlik “olgusunu” açıklamaya, nedenleri üzerinde durmaya ve buna bağlı olarak da “patolojik” addedilebilecek bu durum üzerine çözüm önerileri getirmeyi amaçlamaktadırlar. Evsizlik genel olarak tanımlanması “istikrarlı, güvenli, kalıcı, uygun bir konuta erişimi bulunmayan veya bu konutu edinme olasılığı, aracı ve yeteneği olmayan bir birey, aile veya topluluğun durumu” olarak nitelendirilecektir (Canadian Observatory on Homelessness, 2021, s. 1).

Bu çalışmanın ana amacı, Avrupa’da görülen evsizliğin Almanya üzerinden değerlendirilmesi ve onun ortaya çıkmasına neden olan imkansızlıkların (tercih edilen imkansızlıklar) altının çizilerek, politik sistemlerin bir çözüm arayışında olmak yerine yeniden üretilen ve tanımlanan bir evsizlik alanı açılmasına nasıl etken olduklarının açıklamasıdır. Bu amaçla değerlendirilmeye alınacak olan bazı örnekler İngiltere’de ortaya çıkan evsizlik ve yoksulluk düzenlemeleri, Amerika Birleşik Devletleri özelinde evsizliğin yaygınlığı ve müeyyideleri, Kanada’nın izlemiş olduğu sosyal yardımların kesilmesi neticesinde ortaya çıkan evsizlik

rakamları ve Finlandiya'nın nasıl bir politika izlediğine yönelik değerlendirmeler, tartışılacak bir zemin yaratması açısından önem arz edecektir.

1. Evsizlik ve Serserilik Suçlarının Gelişimi-Dönüştürülmesi

Evsizliğin ve serseriliğin cezalandırılmaya başlanması tarihsel olarak farklı nedenlerle ortaya çıkmıştır. İnsanlığın yerleşik bir hayata geçmesi neticesinde "ev" tanımı yapılmaya başlanmış ve bu alanlar bir süre sonra özel mülkiyetin konusu haline dönüşerek, mülkiyetin herkese karşı ileri sürülebilen bir hak iddiası barındırmasına sebebiyet vermiştir. İnsanlık tarihinde, ilk topluluklarda kaynakların kısıtlı olmaması ve paylaşımına açık, dayanışmacı komünal yapılar olması nedeniyle özel mülkiyetin herhangi bir sorun kaynağı teşkil etmediği düşünülebilir. Bu nedenle evsizliğin, nüfus patlamalarının bir anda bir bölgede yaşanması neticesinde ortaya çıktığı ve çeşitli imkansızlıklar nedeniyle insanların yoksulluğa düşmesi neticesinde bu olgunun varlığını devam ettirdiği savlanabilecektir (Howe, 2004, ss. 2-6.). Nitekim sosyal bilimciler Sanayi Devrimini bu açıdan değerlendirerek, kentleşme ve işçilerin kırsaldan kentlere iş arayışları için göçmeleriyle evsizliğin yaygınlaştığının altını çizmektedirler. Ancak evsizliğin ve serseriliğin tarihi milattan önce II. yüzyıla kadar uzanan bir perspektif göstermektedir (Özkazanç Dinçer, 2020, ss. 70-77). Bunun dışında Antik Roma'da köle-özgür insan, zengin-fakir gibi ayrımlar ve toplumsal tabakaların varlığı neticesinde evsizlik de sosyal yapı içerisinde görülebilmektedir (Genç, 2022, ss. 32-35).

Antik Yunan döneminde de özel mülkiyetin korunmasına yönelik özel çabalar kendisini göstermiş ve vatandaşların toplumsal yaşamda özgür bir birey olabilmeleri, mülkiyeti haiz hak özneleri olarak değerlendirilmelerine bağlı kılınmıştır (Özkazanç Dinçer, 2020, ss. 75-78). Tarihsel geçişte evsizlik ve serserilik gelişimini çeşitli hukuki düzenlemelerde kendisini göstermiştir.

Bu değerlendirmeler neticesinde evsizlik tanımlanması ve yoksulluğun neden olduğu evsizlik şekilleri en net şekilde 14. yüzyılda Avrupa genelinde görülen veba salgını ve savaşlar neticesinde ortaya çıkan ölümlerle karşımıza çıkmaktadır (Tanyel, 2015, ss. 5-6). Bu durum dini, sosyal ve ekonomik kurumların yeniden düzenlenmesine ve yeni bir sosyo-ekonomik yapılanmaya gidilmesine neden olmuştur. 1349 tarihinde İngiltere'de genel adı "Yoksul Yasaları" olarak bilinen düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve bu yasalar ancak 1948 yılında sona ermiştir. Bahsi geçen 600 yıllık dönem boyunca çeşitli yasa paketleri hazırlanmıştır. Başlangıcından sonuna kadar (1349-1948) bu yasaların mantığında, dilinde ve

mekanizmasında önemli bir felsefi veya ideolojik değişiklik olmamasına rağmen, literatürde 1601 yasasına genellikle “eski yasa” ve 1834 yasasına ise “yeni yasa” denir (Gündüz, Kısaç, 2021, s. 784). İlgili döneme tekabül eden VII. Henry tarafından 1495 yılında yürürlüğe konulan yasalarda genel olarak istihdam politikaları ve işgücü düzenlemelerine yer verilmiştir. Salgınlar ve savaşlar nedeniyle zayıflayan ekonomik sistem yüksek işsizlik ve dilencilik gibi toplumsal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle “Serseriler ve Dilenciler Yasası” olarak bilinen yasa, işsizlik, yoksulluk, ekonomik sorunlar gibi nedenlerle serserilik ve dilencilik yasaklanmıştır. Çıkarılan kanunun ihtivasında “serseriler”, “aylaklar”, “şüpheli kişiler” üç gün boyunca “depolarda” tutulacak ve yalnızca “ekmek ve su” tedarikleri sağlanacaktır. Bunun sonrasında şehir dışına gönderilecek olan kişiler çalışmaya uygunluklarına göre en son yaşadığı mutat meskenlerinde veya doğduğu veya da bilinirliğinin olduğu yere gönderilir.² Tarihsel olarak İngiltere, yoksullara yardım sağlamak için kiliselere ve bireysel hayırseverliğe güvenmiştir. Birçok farklı koşulda, hem Hıristiyan hayırseverliğini sağlamaya yönelik bireysel yükümlülüklerin hem de Kilise’nin kendi toplumunun yoksullarına yardım sağlama yükümlülüğünün bir sonucu olarak hayırseverliği sağlamıştır (Webb, 1927, s.1). Ancak hayırseverlik veya kardeşlik gibi üstten bir ilişkisellik kurulması nihayetinde problemlerin sonuçsuz kalmasına ve ilgili yasaların yüz yıllar boyunca yeniden düzenlenip değiştirilerek problem kapsamı ve tespitleri genişletilmeye çalışılmıştır. Nitekim o dönemde de olduğu gibi, patolojikleştirilen evsizler ve serseriler, toplumsal yapı içerisinde “damgalanma”, sosyal izolasyon gibi sonuçlarla karşı karşıya kalmaya başlamışlardır. Buna paralel olarak Michel Foucault’nun hakkını teslim ettiği üzere yeni alanlarda ortaya çıkan “bilgi iktidarları” aracılığıyla bu kişilerin özellikle psikiyatri alanındaki yatkınlıkları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Foucault, 2006).

VIII. Henry döneminde, serserilere yönelik sert muamele 1531 tarihli “*Sadaka ile yaşamak zorunda olan yaşlı, fakir ve aciz kişilere nasıl emir verileceği ve Serserilerin ve Dilencilerin nasıl cezalandırılacağı*” hakkında kanun ile devam ettirilmiştir.³ Bu yasaya göre, serseriler hapsedilmenin yanı sıra kırbaçlanabilirdi ve ancak aciz durumdaki serserilere yasal olarak “dilenme” izni sağlanmıştır.⁴ Fakat bu dilenme izinleri

² The Vagabonds and Beggars Act 1494 “Serseriler, aylaklar ve şüpheli kişiler üç gün üç gece hapsedilecek, ekmek ve sudan başka bir şey verilmeyecek ve sonra şehir dışına çıkarılacaktır. Çalışmaya elverişli her dilenci, en son oturduğu, en iyi bildiği ya da doğduğu Yüzlüğe gidecek ve yukarıda belirtilen acılara katlanarak orada kalacaktır.”

³ “Act how aged, poor and impotent Persons, compelled to live by Alms, shall be ordered; and how Vagabonds and Beggars shall be punished”.

⁴ <http://www.intriguing-history.com/statute-punishment-of-beggars-vagabonds/> E.T. 20.04.2024

çoğunlukla hasta, engelli ve yaşlılarla sınırlı tutulmuştur. Bu kanun, serseriliği cezalandırmaktan ziyade *yardım sağlamayı* amaçlayan İngiltere'deki ilk kanun olarak görülebilecektir zira yerel sulh yargıçlarını kendi bölgelerindeki yoksullara ruhsat vermekten sorumlu kılmıştır (Hayman, 1997, ss. 75-77). 1536'da yasada çeşitli değişikliklere gidilmiştir ve "sağlam" serserilerin cezalandırıldıktan sonra çalıştırılmaları öngörülmüştür. Ayrıca belediye başkanlarının, icra memurlarının, zabıtalarn ve diğer memurların kendi bölgelerindeki yoksulların dilenmelerine gerek kalmayacak şekilde bakılmalarını sağlamaktan sorumlu olmaları hüküm altına alınmıştır (Byrne, 1983, s. 92). Ancak evsizlik, serserilik ve yoksulluk problemi karşısında çözüm üretilemedikçe kuralların dönüşümü ve tanımlama alanları da değişimini sürdürmüştür. Kral VIII. Henry, 1544'te Aziz Bartholomew Hastanesi'ni ve 1552'de Aziz Thomas Hastanesi'ni, giderlerinin Londra vatandaşlarının vergileriyle ödenmesi koşuluyla kamuya vakfetmiştir. Fakat bahsi geçen koşul yerine getirilemeyerek, 1547'de ilk defa zorunlu yoksul vergisi toplanmaya başlanmıştır ve bu durum kilisede Pazar günleri yapılan harcamaların yerini alarak yoksullar için zorunlu bir harcama kalemi haline dönüşmüştür (Wrightson ve Levine, 1995, ss. 52-154). 1555 yılında Londra'da, çalışabilecek durumda olup da iş bulamayan yoksulların sayısı giderek artmış ve kontrol edilemez hale gelmiştir (Wrightson ve Levine, 1995, s. 153). Bu nedenle de Bridewell'deki Kral Sarayı'nda yoksulların barınabileceği aynı zamanda şapka yapımı, kuş tüyü yatak yapımı ve tel çekme gibi işlerde çalışabileceği ilk "İslah evi" kurulmuştur (Healy, ss. 80-82). 1552'de "Yoksullara Yardım Yasası": Her mahallede "Yardım Toplayıcısı" için özel bir pozisyon tanımlayarak kayıt altına alınan yoksulların evrakları oluşturulmuştur (Cunningham, 1907, s. 52). Kayıt altına alınan yoksulların artık kilisede toplanan bağışlarca giderlerinin karşılanacağını varsayımı neticesinde, dilencilik tamamen yasaklanmıştır. 1555 "Yoksullara Yardım Yasası": Kayıt altına alınan dilencilerin kendilerini tanımlayacak bir işaret olarak "rozet" takmalarını zorunlu kılmıştır (Kosove, 1995, s. 207).

I. Elizabeth, 1598 ve 1601'deki ünlü reformlarından önce, 1563-1576 yılları arasında fazlasıyla sistematize bir şekilde yapılandırılmış ancak aynı zamanda daha insani "*yoksul yasaları*" çıkarmıştır. 1563'teki "*Yoksullara Yardım Yasası*" esasen tüm mahalle sakinlerinin (ödeme güçlükleri bulunmaması koşuluyla) yoksulluk harcamalarına katkıda bulunmasını gerektirmekteydi (Özcan, 2015, s. 31-32).⁵ "*Yoksulların*

⁵ Detaylar için Bkz. Mehmet Tefik Özcan, Hukuk Sosyolojisine Giriş, On İki Levha Yayınları, 2015. "Townsend ve Malthus, işçileri çalışmaya zorlamak için yargıçlara gerek olmadığını, açlığın bunu yeterince sağladığını ve yoksullara sadaka vermenin tembelliğe yol açarak zararlı olduğunu savunuyorlardı. Sanayi burjuvazisi için uygun ve ucuz bir işgücü piyasasının oluşumu için, devletin

yardımına haftalık katkıda bulunmayı ısrarlı bir şekilde reddedenler” sulh yargıçlarına teslim edilip 10 sterlin para cezasına çarptırılıbiliyordu (Archer, 1991, s. 73). 1572 tarihli “*Serserilerin Cezalandırılması ve Yoksul ve Acizlerin Yardımına İlişkin Kanun*” yoksullara yönelik muamelede kapsamlı bir reform sağlamıştır. İlk olarak, Sulh Yargıçları en az 3 yıldır mahallede ikamet eden “*yaşlı, kimsesiz ve aciz yoksulları*” araştırarak ve kayıt altına alacaktır aynı zamanda yardımları için ne kadar para gerektiğine karar verecektir. Sonrasında, mahalle sakinlerine gerekli harcamalar için uygun miktarda ödenmesi gereken, haftalık bir kalem oluşturacaktır. Bu düzenlemeye göre katkıda bulunmayı reddedenler hapsedilebileceklerdir. Aynı düzenlemelerde, serseriler kırbaçlanabilir, kulakları dağlanabilir ve sonrasında da zorla çalıştırılabilirdi. Ayrıca, haftalık giderleri karşılanamayacak kadar çok yoksul kimsenin bulunması durumunda dilencilere, dilenmeleri için izin verilebileceğini öngörülmüştür. Herhangi bir fon fazlasının “*serseri ve başıboşları*” işe yerleştirmek için kullanılabilceği düzenlemede yer almaktadır (Hindle, 2000, s. 110). I. Elizabeth döneminde yoksullara yönelik çıkarılan yasalar, “yoksul kimdir” sorusuna iki farklı kategori oluşturarak yanıt vermektedir: a) Çalışamaz durumda olan yoksullar b) Fiziksel olarak çalışabilir durumda olan (*sağlam*) yoksullar (Kovancı, 2003, s. 20). Bu ayırımın temelinde, o dönemde yapılan “yerleşik yoksullar ve aylak yoksullar” farklılaştırılması yatmaktadır. Bu farklı kategoriler de hukuki dayanaklar ve gerekçelerde farklı tutumların oluşmasına aracılık etmektedir. İlk kategori yardım almaya uygun görülürken, aylak yoksullar “suçlu” olarak damgalanmaktaydı. Bu ikinci grup, mülkiyet ve sosyal düzene karşı potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. Zamanla, bu yoksul kategorisi kamu kaynakları üzerinde bir yük olarak görülmeye başlanmış ve yoksul yasalarının temel ilkelerinden biri olan bu “hak eden” ve “hak etmeyen” yoksul ayırımı, modern sosyal güvenlik sistemleri kuruluncaya kadar sosyal politika tarihinde sürekli tartışılan bir konu olmuştur (Kovancı, 2003, ss. 20-21). Merkantilist dönemde, yoksullar “halktan insan” ile aynı anlamda kullanılmıştır. “Halktan insan” toprak sahibi olmayan herkesi kapsamaktadır (Kovancı, 2003, s. 21). Bu dönemde bir soylunun gözünde, kişi çalışma yeteneğinde olsun ya da olmasın, eğer kendi geçimini sağlayacak bir gelire sahip değilse yoksul olarak adlandırılmaktaydı (Kovancı, 2003, s. 21).

yoksulları sosyal çalkantılara yol açmamları için koruduğu ve denetlediği dönemlerden kalan 1563 tarihli Zanaatkarlar Yasası, 1601 Yoksullar Yasası ve asgari ücret getiren (gerçekte şeklen yasalaşamamış olmakla birlikte yasa gibi uygulanan) 1795 Speenhamland Yasası, 1834 civarında yürürlükten kaldırıldı. Böylece, Tudor ve Stuart hanedanlarından kralların sosyal düzen açısından yoksulları himayesi bütünüyle sona ermişti. İngiltere’de 1840 civarında başlayan bu koşulsuz serbest ticaret dönemi 1870’e kadar sürdü. Bu gelişmenin kentleşme, suç ve asayişsizlik yönünden sonuçları tahmin edilebilirdi.”

1572 Yasası'nı temel alan 1576 tarihli "*Yoksulların Çalıştırılması ve Tembelliğin Önlenmesi Yasası*", kasabalarda yoksulların çalışması için "*yeterli miktarda yün, kenevir, keten, demir ve diğer maddeler*" stoku oluşturmasını ve çalışmayı reddedenlerin çalışmaya zorlanabileceği ve buna göre cezalandırılabilmesi için ıslah evleri kurmasını gerektirmektedir (Bkz. Cunningham, 1907, s. 52.; Macfarlane, 1978, ss. 123-124). 1598 ve 1601'de kabul edilen yasalar, 1576 Yasası'nın etkilerini korumayı ve aynı zamanda uygulanabilirliğini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu yasaların, 1594'ten 1598'e kadar uzun yıllar boyunca sürekli soğuk ve yağmurdan kaynaklanan büyük bir mahsul kıtlığının nedeni olarak kabul edildiği düşünülmektedir. 1598 tarihli "*Yoksullara Yardım Yasası*" ve 1598 tarihli "*Düzenbazların, Serserilerin ve Sağlam Dilencilerin Cezalandırılması Yasası*", yoksul yasalarının idaresini prosedürel açıdan daha az külfetli hale getirmek için Sulh Yargıçlarının rolünü sınırlandırmıştır. Özellikle, yoksulları işe yerleştirme ve kilise tahsilatlarını değerlendirme yükünü kilise vekillerinin ve tahsilat gözetmenlerinin ellerine vermiş ve kilise vekillerinin ve gözetmenlerin katkıda bulunmayı reddedenlerin mallarını haczetmesine izin vermiştir (Macfarle, 1978, s. 124.; Wrightson ve Levine, 1995, ss. 225-227). Bununla birlikte, sulh yargıçları yeterli tahsilat yapamayan cemaatlere yardım etmek için aynı gruplardaki diğer cemaatleri "yardım oranı"na göre değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. "*Serserilik Yasası*", sulh yargıçları haricinde cemaat memurlarının serserileri cezalandırmasına olanak tanımaktaydı böylece sulh yargıçlarına daha denetleyici bir rol sağlanmaktaydı (Hindle, 1995, ss. 65-67).

Bu yasaların kabul edilip hukuken yürürlükte olmasına rağmen, 1601 yılına kadar büyük kasabaların çoğunun ve yalnızca birkaç kırsal mahallenin, yoksullara yardım için sakinlerinden vergi almayı fiilen uyguladığı düşünülmektedir. Yani yasaların varlığı teoride kalmış, fiili uygulamada kendisini etkili bir şekilde göstermemiştir. 1647'de "*Yoksullara Yardım ve Ödeme Yapılması ile Serserilerin ve Diğer Düzensiz Kişilerin Cezalandırılması Hakkında Yönetmelik*"⁶ Londra'da bir "*Yoksullar Kurumu*" kuran bir Parlamento kararnamesidir (Wrightson, 1983, ss. 115-117). Yoksullar için hem yetişkinlerin hem de çocukların ikamet edebileceği ya da çalışmak için günlük olarak ziyaret edebileceği çalışma evleri oluşturulmuştur. Ancak, 1660 restorasyonu kapsamında II. Charles tarafından bu kurumlara vakfedilen taşınmazlar üzerindeki kullanım hakları geri alınmıştır (Styles, 2003, ss. 93-113). 1662'de "*Krallığın Yoksullarına Daha İyi Yardım Yasası*" (Yerleşim Yasası) Londra'daki "*Yoksullar Kurumu'nu*" tadil ederek ve Westminster, Middlesex ve Surrey dahil olmak üzere diğer şehirlerde benzer özelliklerde yeni kurumlar oluşturmuştur (Braddick, 2015,

⁶ An Ordinance for the Relief and Payment of the Poor, and the Punishment of Vagrants and Other Disorderly Persons.

ss. 388-405). Yerleşim Yasası aynı zamanda “yerleşim” kavramını da kodifiye etmiştir; bu kavram esasen herhangi bir kimsenin “ait olduğu” ve geri gönderilebileceği bir cemaati olduğu anlamına gelmektedir. Yerleşim Yasası uyarınca, bir mahalleye yeni gelenler, yıllık 10 sterlin veya daha fazla bir ev kiralamadıkları sürece o bölgeden uzaklaştırılabileceklerdir (Braddick, 2015, ss. 388-405). Bunun yoksul yasalarıyla ilişkisi, yoksullara yardım sağlamaktan sorumlu olanlar mahalle üyeleri olduğu için, kuralın motivasyonu herhangi bir mahalleye veya bölgeye yoksul akınının önlenmek istenmesidir.

1692 tarihli “Yoksulların Yerleşimi için Eski Yasaların Kusurlarını Giderme Yasası” uyarınca, yılda en az 10 sterlin değerinde bir ev kiralarak bir cemaate yerleşmeye hak kazanmanın yanı sıra, yoksul göçmenler bir yıl boyunca yerel vergileri ödeyerek ya da bir yıl boyunca çırak veya hizmetçi olarak hizmet ederek o bölgede yerleşime hak kazanabilmekteydi. Yerleşim Yasası’nın bir kusuru, komşu mahalleler arasındaki belirli yoksulların sorumluluğunun kime ait olduğu konusunda uzlaşmazlıkların yaşanmasına neden olmasıdır. Bu durum da büyük bir idari yük meydana getirmiştir ve yoksul yardımı için mahalleden daha büyük bir birime duyulan ihtiyaç açığa çıkmıştır (Macfarlane, 1978, ss. 124-125). 1697 Yasası ayrıca işçilerin yoksul çıraklar almasını zorunlu kılarak yoksullar için iş açığını gidermeye çalışmıştır. Yoksulların tamamına yetecek kadar para olmadığı kabul edilerek, cemaatten maaş alanların rozetler takması zorunlu kılınarak cemaatleri daha fazla para vermeye teşvik etmek de amaçlanmıştır (Beattie, 1980, ss. 96-121).

1782 tarihli Gilbert Yasası’nın öngörülleri ve 1787 tarihli hayırseverlik yasasının tavsiyeleri yeni hümanizm akımının tüm İngiltere’ye yayılmasında aracı olmuştur. 1782 tarihli Gilbert Yasası sınırlı bir uygulama alanı sunuyor olsa da 1787 tarihli yasa tasarısı Parlamento’da reddedilmiştir. Ancak bunların haricinde de Thomas Gilbert insancıl bir Yoksul Yasası politikası oluşturmak için emek sarf etmiştir (Kuşkun ve Rakıcı, 2016, s. 137-138). Thomas Gilbert, kariyerinin başlarında Yoksul Yasalarının yönetimini iyileştirmeye ve çalışan sınıfların bunlardan elde ettiği faydaları artırmaya çalışarak verimsiz mahalle sistemini aşmaya çalışmıştır. Gilbert bunu, güçlülerin istihdamı ve güçsüzlerin rahatlatılması gibi özel sorunları ele almak için paralı tröstlere benzer yeni yasal otoriteler oluşturarak çözüme kavuşturmuştur (Shave, 2017, ss. 56-110). Gilbert, bir dizi kırsal mahalleyi yeni otorite altında birleştirerek, ücretsiz gözetmen yerine maaşlı memurlar istihdam etmenin mümkün olacağına kanaat getirmiştir. Cemaatleri Yoksul Yasası birliklerine dahil etmek için hazırladığı 1765 tarihli yasa tasarısı Avam Kamarasından geçmesine karşın Lordlar Kamarası’nda kabul edilmemiştir (Cowherd, 1960, ss. 330-331.). Gilbert, daha önce

kimsenin sahip olmadığı kadar büyük ve doğru bilgilerle yoksullar ve evsizler üzerine odaklanarak 1781'de üç Yoksul Yasası tasarısı sunmuştur. Çalışan sınıflara yönelik yeni insancıl tutumları somutlaştıran yasa tasarıları, üç sınıf insan için öngöründe bulunmaktaydı. İlk önceliği işsizlerdi. İşsizlik ihtiyacını karşılamak için işçilerin kırsal bölgelerden sanayi kentlerine taşınmasını kolaylaştırmayı ve kamu işleri yoluyla daha fazla istihdam yaratmayı önermektedir (Cowherd, 1960, s. 33). Elizabeth döneminden bu yana kilise yetkilileri, serseriliği cezalandırmaktadır ancak Gilbert serseriliğin nedenini anlamaya çalışmaktaydı. Ona göre, serserilerin yasal olarak ikamet ettikleri topluluklarda iş bulunmaması, evlerini terk etmelerinin başlıca nedeniydi. Başiboş dolaşan babaları ve kardeşleri ailelerine geri döndürmek isteyen Gilbert, Kral'a serserilik cezalarını bir süreliğine kaldıran bir kraliyet bildirisi yayınlamasını tavsiye etmiştir (Cowherd, 1960, s. 331). Ancak bu tasarıda yasanın askıda kalma süresi sona erdikten sonra, serseriler Çalışma Evleri yerine Islah Evi'ne gönderilecekti. Gilbert'in tasarısı 1783'te yasalaştığında, ilçelere Islah Evleri inşa etme ve bu amaçla bir ücret alma yetkisi verildi. Böylece Gilbert, suçluları diğer yoksullardan ayırmaya çalıştı ve Çalışma Evlerini yaşlılar, hastalar ve sakatlar için açık kalmaya devam ettirdi. Gilbert'in ve onu takip eden hümanistlerin başlıca hedeflerinden biri, Yoksullar Yasası'nın, insanların yardım almak için Çalışma Evi'ne girmelerini gerektiren kısmının yürürlükten kaldırılmasıydı. Bu yasaya dayanan kötü şöhretli sözleşme sistemi, birçok cemaatin yoksul tebaalarını zorlayarak sorumluluklarından kaçtığı bir tür zorla çalıştırma sistemiydi. Çalışma Evlerinin "sağlam" yoksullara kapatılması ve burayı kırılğan grupta yer alan hasta, yaşlı ve çocuklar için açık tutması adeta onlara sağlanan bir konut olarak işlev görmesi eski sözleşme sistemine bir darbe vurmuştur. Böylesine kapsamlı sosyal refah hükümlerinin pek çok kırsal bölge cemaati tarafından yerine getirilemeyeceği Gilbert tarafından tamamen kabul edilmiştir. Bu nedenle, yasayı uygulamak için yeni bir yasal otorite oluşturmayı planlayarak kilise görevlilerine sadece vergilerin tarh edilmesi ve toplanması görevlerini bırakmıştır (Shave, 2017, ss. 56-110).

1782 tarihli Gilbert Yasası, hükümleri bakımından kapsamlı ve yardımsever bir torba yasa özelliği göstermektedir ancak uygulaması bakımından sınırlıdır. İlk olarak, Yoksulların Koruyucusu olan kasabalar ve diğer yerler için geçerli değildir. İkinci olarak, sadece taşralı efendilerin ve diğer varlıklı kişilerin Yoksul Yasası'nın daha iyi yönetilebilmesi için birkaç komşu mahallenin birleşmesine olanak sağlamaktaydı. Gilbert, 1782 Yasası'nın kabul edilmesinden cesaret alarak, yardımsever hükümleri daha geniş bir alana yaymak için girişimlerde bulunarak etkin bir yönetim altında mahallelerin birleşmesinin harcamaları azalttığını göstermeyi arzularak, 1786'da 1783-1785 yılları arasındaki Yoksul Yasası harcamalarının ulusal bir dokümanını

çıkarmıştır (Shave, 2008, Welfare). Harcamaların azaldığına dayanarak elindeki kanıtlarla eyalet çapında yasal otoriter oluşturmayı amaçlayan Gilbert, Parlatentonun önüne çıkmış ve fakat önerilen otoriteler, sulh yargıçlarını çevreleyerek hem Anglikan din adamlarının hem de taşralı efendilerin siyasi etkisini azaltacağı için bu öneriye sıcak yaklaşılmamıştır. Birçok yerde Sulh Hakimi olarak görev yapan din adamları ve efendiler adına konuşan William Young, *“Tasarı, İngiltere’nin her yerinde görev yapan Sulh Yargıçlarını, yetkileri en üst düzeyde olan bir komiserler kurulu oluşturarak önemsiz ve değersiz bir konuma indirgeyecektir”* (Cowherd, 1960, ss. 331-332). Gilbert’in insani reformlarına Parlamento dışında karşı çıkanların başında Rahip Joseph Townsend geliyordu. Jeolojiyle yakından ilgilenen ve Kraliyet Cemiyeti (Royal Society) üyesi olan bu Anglikan din adamı, 1785 yılında Yoksul Yasaları üzerine uzun bir makale ve üç yıl sonra Gilbert’in 1787 tarihli yasa tasarısını eleştiren başka bir makale yayınlamıştır. Townsend için yoksulluk hem gerekli hem de kaçınılmazdır. *“Yoksulların bir dereceye kadar cimri olması doğanın bir kanunu gibi görünüyor,”* diyerek ayrıca, *“böylece toplumdaki en kölece, en aşağılık ve en alçakça görevleri yerine getirecek birileri her zaman bulunabilir. İnsan mutluluğunun toplamı böylece artar. Ona göre yoksulluk, askerler ve denizciler için de gerekli bir teşviktir; aksi takdirde hayatlarını tehlikeye atmazlardı.”* Toplumun ilerlemesinde bazılarının yoksulluk çekmesi gerektiğinden Townsend, *“savurgan, tembel ve kötü niyetli olanların, tedbirli, çalışkan ve erdemli olanlardan daha fazla acı çekmesinin”* doğal olduğunu düşünmüştür (Cowherd, 1960, s. 332). Yoksulluğun emek için gerekli bir “güdü” olduğu yönündeki doğal hukuk varsayımı, Townsend’i zorunlu Yoksul Yasaları yerine gönüllü hayırseverliğin ikame edilmesi gerektiği sonucuna götürmüştür (Kovancı, 2003, s. 55-56). Bunun neticesi olarak da şu söylemi üretmektedir: *“Sanayi ve ekonomiyi teşvik etmek için, yoksullara verilen yardımın sınırlı ve güvencesiz olması gereklidir.”* Nitekim, Townsend’in Gilbert’in hayırsever reformlarına itirazları doğal hukuk varsayımlarından kaynaklanıyordu. Diğer doğal hukuk reformcuları gibi Townsend de sosyal ve siyasi felsefesini toprak, iklim, gıda ve nüfusla ilgili birkaç bariz olgudan türetmiştir. Ona göre toprak ve iklimin sınırlamaları, bir ulusun zenginliğinin büyüklüğünü ve nüfusunun büyüklüğünü de belirlemektedir. Townsend’in doğal hukuk argümanları ve Gilbert’in 1787’deki yasa tasarısının başarısızlığı Yoksul Yasalarının insani reformunu geciktirmiş ancak engellememiştir (Cowherd, 1960, ss. 332-333).

1.1. Evsizlik ve Serserilik Suçlarının İşçi Sınıfının Yükselişinde Değerlendirilmesi

İngiltere’de 18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, yaklaşık 1 milyon kişi kiliseden yoksul yardımı almaktaydı. Aynı dönemde İngiltere’deki yoksulların yaşam standardı daha da düşmüştür (Wrightson ve Levine, 1995, ss. 124-125). 1834 Yeni Yoksul Yasası, liberal bir sosyal politika sistemi kurma amacıyla iki temel yöntem önermiştir: a) Speenhamland sisteminin⁷ çalışan yoksulları daha da yoksul hale getirdiği iddia edilen “çalışma evleri dışında yardım verme” uygulamasını sona erdirmeyi önermiştir b) “Düşük elverişlilik” veya “en az tercih edilebilirlik ilkesi” olarak adlandırabilecek ilkeyi hayata geçirmeyi hedeflemiştir (Kovancı, 2003, s. 86). Bu iki yöntem birbiriyle yakından ilişkilidir, ancak her birinin sıkı bir şekilde uygulanması, reformun başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. İlk yönteme göre, bundan sonra, acil durumlarda verilecek tıbbi yardımlar dışında, çalışabilir işçilere ve ailelerine çalışma evi dışında yardım yapılmayacaktır (1834 Tarihli Yoksul Yasası: Madde 54; Kovancı, 2003, s. 86). Speenhamland sisteminin ücret desteği uygulaması da bu kapsamda düşünüldüğünden kaldırılmıştır (Kovancı, 2003, s. 86). 1834 tarihli yeni Yoksul Yasası’na kadar geçen otuz yıl boyunca (Hutchins, 1940)⁸, yoksulluk oranlarını düşürmek, yeni tip çalışma evlerine öncülük etmek için sürekli

⁷ “1795’te Berkshire’da toplanan yargıçlar, yoksul düşen kesimlerin ücretlerinin yoksul yardımlarıyla desteklenmesini öngören Speenhamland sistemiyle uyumlu bir adım attılar. Ücretlere doğrudan müdahale yerine izlenen bu yöntem, onların sınıfsal çıkarlarına ve dönemin ideolojik atmosferine uygun görünüyordu. Ekonominin normal işleyişini destekleyen yoksul yarasını, asgari bir geçim standardı belirleyerek, yaşama hakkını garanti altına alan sistematik bir araca dönüştürmüştü. Aslında Speenhamland bir kanun değildi, ancak kırsal alanda geniş bir uygulama alanı bulması, onun adeta bir kanun gibi işlev görmesine neden oldu. Sistemin kırsal alanda bu denli geniş bir uygulama alanı bulmasının, İngiltere’nin 1790’larda yaşadığı krizin boyutlarıyla da ilgisi vardır. Yaşanan çalkantılı dönemin uzun sürmesi, o zamana kadar korunan yoksul-düşkün ayrımını anlamsızlaştırdı. Speenhamland sisteminin karşılıksız yaşama hakkı ilkesi, özellikle kır emekçilerinin serbest dolaşımını engelleyerek toprak sahiplerinin yerel siyasal gücünü arttırıp, kapitalizmin tam gelişiminin gecikmesine neden oldu. Sonuç olarak, emekçilere yaşama hakkı garantisi verme adına yapılan uygulama, pratikte daha ciddi sorunlara yol açtı.”

⁸ “Yoksullar Yasası’nın insani reformu, yardımsever faaliyetleri ve duygusal yazıları Londra’daki emekçi halkın sefil koşullarına yeni bir sempati yaratan Jonas Hanway tarafından başlatıldı. 1712 yılında doğan Jonas Hanway, olgunluk döneminin ilk kısmını Rusya’da ve Hazar Denizi bölgesinde ticaret yaparak geçirdi. Yakın Doğu’da kapsamlı bir seyahat yaptıktan sonra 1750 yılında İngiltere’ye döndüğünde, Hazar Denizi üzerinden yapılan İngiliz ticaretinin bir dökümünü yazarak ün kazandı. Bir tüccar olarak edindiği servete bir de miras eklenince, ticaretten emekli oldu ve hayatının geri kalan otuz altı yılını Londra’nın yoksul sınıfları arasında en ihmal edilmiş ve en sefil olanları ayağa kaldırmaya adadı. İnsanlar ne kadar çaresiz ve acınacak haldeyse Hanway de kendini onlarla o kadar özdeşleştirdi: Çalışma evlerinde doğan bebekler, Londra’nın kirli sokaklarında evsiz barksız dolaşan yetim çocuklar, zalim efendilere bağlı çırak yoksul çocuklar, başka hiçbir iş bilmeyen fahişeler- tüm bu zavallıların onun ilgi nesnesi oldu, uğruna dindar hacı seferleri düzenlediği “haklı davalar” haline geldi. Üst sınıflar için şok edici ve dehşet verici olan en kederli konular üzerine yazdığı yetmiş kitap ve broşür, yeni bir sosyal görüş yaratmada ve kurduğu ve desteklediği çeşitli hayırsever kurumlar için mali destek elde etmede etkili oldu. Hanway 1786’da öldüğünde, arkasında sadece insancılığın anıtları olarak duran kurumlara değil, aynı zamanda başlattığı Yoksul Yasası reformunu sürdürmeye hevesli çok sayıda insan bıraktı.”

girişimlerde bulunulmuştur (Webbs, 1927, s. 32). Çalışma evlerinden kastedilen şey “çalışma evlerinin mümkün olduğunca hapisanelere benzemesi” ve “bu çalışma evlerinde yoksullar için caydırıcı bir çalışma şartları oluşturularak” yoksulların bu evlere girmelerini engelleyecek kadar ağır bir disiplin kurmak amaçlanmıştır. Yeni Yoksul Yasası’nın kabul edilmesinin hemen ardından, sendika çalışma evleri “Bastille” gibi uğursuz bir sıfat kazanmıştır (Longmate, 1974, s. 13). Çalışma evinin kötü şöhretli Fransız hapisanesine benzetilmesi, 1830’larda ve 1840’larda çoğalan Yoksul Yasası karşıtı sansasyonel yazılar tarafından körüklenmiştir (Baxter, 1841). Bu yazılar, çalışma evleri hakkında dolaşan popüler söylentilere dayanmakta ve kurumun yoksulların zihninde yarattığı dehşeti ortaya çıkarmaktaydı (Knott, 1986, s. 225).⁹ Çalışan sınıfların Yeni Yoksul Yasası’na duyduğu nefret, sadece iki yıl önce kabul edilen ve çalışma evi yoksullarının sahipsiz cesetlerini teşrih için hastanelerin kullanımına açan 1832 Anatomi Yasası (Singh, 2012, s. 176-179)¹⁰ ile olan ilişkisinden dolayı yoğunluk kazanmıştır. Anatomi Yasası radikal siyasi bilinçte adeta Yeni Yoksul Yasası’nın bir eklentisi olarak özümsemiş gibi görünmektedir (Richardson, 1987, s. 270).

Dönem şartları göz önünde bulundurulduğunda yasa koyucunun hamlelerini takip etmek aynı zamanda arka plandaki gelişen sermaye-hukuk ilişkisini açığa çıkarmak için de önemli bir kaynak teşkil edecektir. Nitekim evsizlik ve serserilikle doğrudan ilişkisi olmasa da dolaylı olarak 1760 ve 1810 yılları arasında, öncelikle ölüm cezasıyla müeyyide altına alınan altmış üç mülkiyet suçu düzenlenmiştir (Gatrell, 2016, ss. 113-133). Bunlar arasında gemi enkazı mallarını çalmak, keten çalmak veya tahrip etmek için bir binaya girmek (1764), gıda isyanı, bir değirmeni tahrip etmek (1769) ve sahte banknotlar yer almaktaydı. Bu dönemde oldukça sık bir şekilde ölüm cezaları sürgün cezasına çevrilmiştir. Gerçekten de büyük bir sosyal ve ekonomik değişimin yaşandığı bir dönemde hukuk sistemi gerici ve etkili olmayan bir araç

⁹ “Söylentiler ve korkunun, 1834 Yoksul Yasası’na karşı yürütülen halk muhalefeti kampanyasının dokusunu ve tonunu belirlemeye yardımcı olduğunu” yazmaktadır. Yasanın sözde niyetlerine dair güçlü hatırlatıcılar olarak hizmet ettiler ve pek çok yoksul yasası karşıtı propagandayı karakterize eden kara mizah için ilham kaynağı oldular”.

¹⁰ “1800’lerin başlarında İngiltere’de cesetlere olan ilgi o kadar büyüktü ki anatomistler, gerekli örnekleri temin etmek için mezar soyguncularıyla sık sık iş birliği yapıyordu. İngiltere’de 1832’den önce yalnızca idam edilmiş katillerin cesetleri yasal olarak disseksiyon için kullanılabilirdi. İngiltere Parlamentosu’nun “1832 Anatomi Yasası” akrabalarının geri almayı talep etmediği cesetlere doktorların yasal olarak erişmesine izin verdi ve insani olmayan koşullarda yaşayıp ölen fakir insanların cesetlerine erişmek kolaylaştı. Anatomi Yasası, yapılan çalışmalar için cesetlere ihtiyaç duyulması ve tıbbi çalışmalar için mezardan ceset çalan kişilere karşı artan öfke nedeniyle oluşturulmuştu. En az 16 canlı kurbanı boğarak öldürdükten sonra cesetlerini anatomistlere satan William Burke ve William Hare tarafından 1828’de Edinburgh’da işlenen cinayetler de yasanın çıkmasını hızlandırdı. Anatomi Yasası çıktıktan sonra, isyanlar çıktı ve bazı tıp fakültesi binaları zarar gördü. Birçok vatandaş, cesetleri onayları olmadan kullanılan fakir insanlara haksızlık yapıldığını düşünüyordu. Yasa çıkmadan önce disseksiyon, katiller için bir ceza idi, ancak şimdi yoksulluk için bir ceza gibi görünüyordu. Bedenin kutsal olduğunu düşünen bazı dini inançlı insanlar, Kıyamet Günü’nde yeniden dirilişe kadar sevdiklerini kurşun tabutlara gömerek korudular.”

olarak işlev görmüştür. Hem yoksullar yasası hem de ceza yasası yoksulları kontrol altına almak ve disipline edici iktidarı yaşamın her alanına yaymak için başarısız girişimlerle rutin olarak değiştirilmiştir (Linebaugh, 2006, ss. 50-75). Suçu, akıl hastalığını, yoksulluğu ortadan kaldırmayı ve terk edilmiş ve yetim çocuklar için sığınak sağlamayı uman reformcular, iyi düzenlenmiş kurumların inşası için baskı yapmışlardır. 1820 ve 1840 yılları arasında hapishaneler, akıl hastaneleri, yetim tımarhaneleri yenilenmiştir. Bu dönemdeki yoksulluk tanımlamasında dikkate değer bir farklılık vardır. Yoksulluk, yaşamak için çalışmak zorunda olma anlamına gelmekteydi. 19. yüzyıla kadar yoksulluk terimi genel olarak geçimini sağlamak için hayır kurumlarına ya da kamu yardımına muhtaç olmaktan ziyade çalışmak zorunda olan gruplar için kullanılmıştır (Cowherd, 1960, s. 328). 18. yüzyıl boyunca emeğin doğal hukuk teorisi ön planda tutulmuştur. Bu düşünceye göre, yoksulluk uygarlığın ilerlemesi için gereklidir, çünkü insan ancak açlığın teşvikiyle ilerlemenin ağır yüklerini taşıyabilir ve zenginlerin yapılmasını istediği tüm o zahmetli işleri yapabilecektir. Doğal hukuk teorisyenleri emek teorilerini toprak, bitkiler ve insanlar hakkındaki bazı önermelerden çıkarmışlardır. O dönemde, doğal hukuk teorisyenleri, kendilerini ulusun zenginliğinin ve güvenliğinin koruyucuları olarak görüyorlardı ve bu amaçlar doğrultusunda kendilerini emeği yönetmek zorunda hissediyorlardı (Cowherd, 1960, s. 329).¹¹

Geriye dönük olarak bakıldığında toplumsal olarak birçok insanın yaşamını doğrudan etkileyen Yoksul Yasaları, farklı bakımlardan özellikle çocukların yaşamında da derin izler bırakmıştır. Yasaların hedef aldığı yoksulların yaşadıkları olaylar, karşılaştıkları uygulamalar ve cezalar, çocukların geleceklerini ve gelişimlerini etkilemiştir. Köyünün dışında seyahat ederken yakalanıp ailesiyle birlikte hapse atılan bir çocuk, yasa gereği "ibret olsun diye" kasabanın ortasında belden yukarısı çıplak halde kırbaçlanan ebeveynlerini izlemek zorunda bırakılmaktaydı (Gündüz-Kısaç, 2021, s. 786). Dönem şartları düşünüldüğünde, çocuklarının geleceği için daha iyisini isteyen yoksul ebeveynler, elitlerin bakış açısıyla maceraperest ve zavallı insanlar olarak görülmektedirler. Ayrıca çocuk sahibi olan yoksul ebeveynler, baskıcı ve ayrımcı yasaları delmeye çalışan, kendileri ve çocuklarının geleceği için risk alan kişiler olarak tanımlanmaktadır.

¹¹Bu doktrinin ünlü bir ifadesi Bernard de Mandeville'in Anılar Masalı (1714) adlı eseridir: "Yoksulların kendilerini harekete geçirecek arzularından başka bir şeyleri yoktur, bu da onları rahatlatmak için akıllılık ama tedavi etmek için aptallıktır." Adam Smith biraz farklı düşünmektedir: "Ayrıca, tüm insanları besleyen, giydiren ve barındıran kişilerin, kendi emeklerinin ürününden, kendilerinin de iyi beslenecek, giydirilecek ve barındırılacak kadar pay almaları hakkaniyete uygundur."

Kendilerini ifade edebilecek eğitimleri ve amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak mesleki becerileri yoktu (Gündüz-Kısaç, 2021, s. 786).¹²

Refah Devletinin Genişlemesi politikaları olarak da isimlendirilebilecek 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları boyunca, devletin sosyal refah alanındaki müdahalesi kademeli olarak genişletilmiştir. Buna, işçilere hastalık ve işsizlik yardımı sağlayan 1911 tarihli Ulusal Sigorta Yasası gibi çeşitli sosyal sigorta programlarının uygulamaya konulması da dahildir (Fraser, 2003, ss. 31-55). 1942’de yayınlanan *Beveridge Raporu*, Birleşik Krallık’ta modern refah devletinin temelini atmıştır. Rapor, yoksulluk, hastalık, cehalet, sefalet ve serserilikten oluşan “Beş Dev”i ele almak için kapsamlı bir sosyal sigorta ve yardım sistemi önerisinde bulunmuştur (Harris, 2011, ss. 356-412). Bu, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra *Ulusal Sağlık Hizmeti* (NHS) ve çeşitli sosyal güvenlik yardımlarının başlatılmasıyla refah devletinin kurulmasına aracılık etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası reformlar, sosyal konutların genişletilmesi, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve sosyal yardımların artırılması da dahil olmak üzere refah sisteminde daha fazla reform yapılmıştır. Bu reformlar yoksulluğu azaltmayı ve sosyal eşitliği teşvik etmeyi amaçlamıştır. Genel olarak, 19. ve 20. yüzyıllarda Birleşik Krallık’ta yoksulluk yasasındaki değişiklikler, sosyal ve ekonomik politikadaki daha geniş değişimlerin yanı sıra yoksulluk ve refah sağlanmasına yönelik değişen tutumları da yansıtmaktadır (Lowe, 1990, ss. 152–182).

Dönem şartları gereği serseri ve evsizler için çıkarılan birbirinden farklı yasaları bir başka açıdan değerlendirmek için Fransız ihtilalini göz önünde bulunduran tarihçi ve düşünürler de bulunmaktadır. Nitekim daha az güvenilir sosyal destek sistemlerine sahip Fransa, İngiltere’ye nazaran, daha şiddetli halk ayaklanmaları yaşamıştır. Fransız ihtilali döneminde, acil ihtiyacı olan herkese ve hatta göçmenler ve serseriler gibi toplumun daha alt katmanında kabul edilen üyelerine bile geçici

¹² Detaylar için Gündüz-Kısaç, 2021. “Çocuklar da köyden dışarı çıkma yasağına dahildi. Yasalar, çocukları köye mahkûm etti. O zamanki parayla 20 “shilling” değerinde arazisi olmayan veya o değerdeki bir araziye kiralayamayan yoksulların, çocuklarını çıraklığa göndermeleri yasaktı. Bunu yapan ebeveynlere para ve bir yıl hapis cezası verilirdi. Yoksul çocuğu çıraklığa kabul eden usta da 100 “shilling” ceza ödeyecekti. Kasaba ve şehirde yaşıyor olsalar bile, yoksul çocukların özellikle ticaret ve inşaat gibi bazı alanlarda çırak olmaları yasalarla sınırlanmıştı; sonraları bile her okula gidemezlerdi. Bazı yasalar, yoksul köy çocuklarını 12 yaşlarına kadar tarım ve hayvancılıkta çalışmaya zorunlu tutarken, diğer bazı yasalar da onların 12 yaşından sonra da köyde kalmalarını zorunlu kılıyordu. Yoksul insanlar suçlu ve kötü addedildikleri için, çocukları kendilerine benzemesin, fakir kalmasınlar, bir meslek veya beceri öğrensinler diye çok kolayca ailelerinden uzaklaştırılıp başka ailelerin yanına yerleştirilir ve erkekler 24, kızlar da 20-21 yaşlarına kadar karın tokluğuna gittikleri aileler için çalışmak zorunda bırakılırlardı. Seyahat ederken durdurulan yoksullar, ailecek cezaevine konulur, çocuklar da dahil kendilerine üç gün üç gece sadece kuru ekmek ve su verilirdi.”

yardım yapılmıştır. Günümüz sosyal politikası, insancılık ve maliyet etkinliğini uzlaştırma sorunuyla boğuşmaya devam etmektedir (Doyle, 1989, ss. 50-54). İngiltere’yi kıta Avrupa’sından yoksulluk politikaları ve yardım miktarı açısından daha iyi hale getirmeyen “Yoksul Yasaları”nın bazı özgün özellikleri olarak: Yoksulları iş, ücret ve ceza yasalarıyla kontrol etmek; muhtaçları “hak eden” ve “hak etmeyen” olarak ayırmak; bireylerin yoksullara yardım etmesini yasaklamak ve ardından maddi durumu iyi olanları resmi kanallarla hayır yapmaya zorlamak; yüzyıllar boyunca bu konuyla ilgili yasalar çıkararak toplumsal olarak konu üzerinden iktidarını sürdürmektir. Bu yasalar, ortaya çıkış koşulları, felsefesi, dili ve süreçleri gibi çeşitli nedenlerle İngiltere’ye özgü bir deneyimdir. Yoksul Yasalarına bakıldığında, İngiltere’deki düzenlemeler tarihsel olarak nevi şahsına münhasırdır ve başka hiçbir ülke böylesine uzun bir sürece tekabül eden bir deneyim yasalaştırma yoluyla yoksulluğu ve serseriliği tanımlama, yasaklama ve çeşitli sınıflara ayırma gibi kategorizasyonları yaşamamıştır (Gündüz-Kısaç, 2021, s. 785).

1.2. Günümüzde Evsizlik-Yoksulluk Suçlarına Bakış

İngiltere’de görüleceği üzere, yoksulluk ve evsizlik suçlarının açık tarihsel kaynaklarında sermaye ilişkisi ve otoriter yapıda rol alan kilise ve yerel siyaset figürlerinin etkisi yadsınmayacak kadar fazladır. Verilere dayalı olarak, sosyal politikalarla önüne geçilebilecek problemlerin ucu açık bırakılarak, adeta zorla çalışmaya “mahkûm” etme politikalarıyla çeşitli dışlilerin dönmesi amaçlanmıştır. Bu durum günümüzde sosyal yardımların ve sosyal devlet anlayışlarının farklılaştığı ülkelerdeki görünümünü bu kadar sarıh bir şekilde barındırmasa da özellikle Arap Baharı olarak nitelendirilen dönem sonrası Orta Doğu’dan ve Afrika’dan Avrupa’ya yayılan göç akını neticesinde, evsizlik ve yoksulluk kendisini kıta Avrupa’sında daha çok göstermektedir. Nitekim durum, Amerika Birleşik Devlet’lerinde çeşitli nedensellikler üzerinden uzunca bir süredir tartışma alanı yaratmaktadır.

İngiltere’de 1990’lardan itibaren, hükümet dilencilik ve sokakta içki içme gibi faaliyetlerle bağlantılı olarak “anti-sosyal sokak ortamı” olarak isimlendirilen durumla mücadele etmek amacıyla sosyal kontrol alanlarında çeşitli müdahalelerde bulunmaktadır (Johnsen, Fitzpatrick, 2007). Ayrıca, bir bütün olarak ‘refah sağlananları’ hedefleyen daha geniş bir ‘sorumluluk alma’ gündemine paralel bir şekilde evsizlik hizmetinden destek almaya uygunluk, kişiler özelinde davranışla ilgili koşullara uymaya ve sunulan yardıma ‘katılmaya’ bağlanmıştır (Johnsen, Fitzpatrick, Watts, 2018). Ancak İngiltere’de son dönemde, madde kullanımı ve/veya ruh sağlığı sorunları olan kırılgan gruplara yönelik daha az koşullu olanakların

sağlanmasına yönelik bir dönüş görülebilmektedir. 1824 tarihli Serserilik Yasası kapsamındaki tutuklama ve para cezaları, uyuşuna bakılmaksızın tüm evsizler ve sokakta uyuyanlar için hala geçerlidir. İngiltere’de halen uygulanmakta olan bu yasa, yukarıda da üzerinde durulduğu üzere dilencililiğin tutuklanmayı gerektiren bir suç olduğunu belirtmektedir ve aynı şekilde sokakta yatmak da tutuklanmayı gerektiren bir suçtur. Ancak bu suç yalnızca bir kişinin ‘ücretsiz bir barınma yerine’ yönlendirilmesi ve bunu kabul etmemesi durumunda söz konusudur. Ancak her iki suç da doğrudan hapis cezasını gerektirmemektedir, azami olarak ceza para cezası uygulanmaktadır. Ancak *Anti-Sosyal Davranış Emri* (ASBO) ve onun halefi olan *Cezai Davranış Emri* (CBO) gibi daha yeni tedbirler hapis cezası potansiyelini de beraberinde getirmektedir. Sırasıyla 1998 *Suç ve Düzensizlik Yasası* ve 2014 *Anti-sosyal Davranış, Suç ve Polislik Yasası* ile getirilen bu emirler, halkı ‘taciz eden veya sıkıntıya’ neden olan veya neden olması muhtemel davranışlardan korumayı amaçlamaktadır. Bir ASBO veya CBO’ya bağlı koşulların ihlali (dilenme veya sokakta içki içme veya tanımlanmış alanları işgal etme yasakları gibi) en fazla beş yıl hapis cezası ile cezalandırılan bir suçtur ancak cezalar uygulamada çok daha kısa olma eğilimindedir (Johnsen, Fitzpatrick, Watts, 2018).

ABD’de evsizlik ve evsizlere karşı politikalar Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında çok daha fazla ön plandadır. Öyle ki evsizlere ve sokakta uyuyanlara yönelik müdahaleler o kadar yaygındır ki “*Evsizler için Ulusal Koalisyon*”, evsizliğe ilişkin yayınladığı kriterlerin yanı sıra sokaktaki evsizleri etkileyen yönetmeliklerin sayısı ve şiddetine dayalı olarak “en kötü” on şehrin listesini geliştirmiş ve yayınlamıştır (National Coalition for the Homeless, 2009).¹³ Koalisyon raporunda şu ifadeler yer verilmektedir: “Ülkenin dört bir yanındaki şehirlerin kamusal alanlarda yaşayan insanlara müdahale etmek için ceza adaleti sistemine başvurması son 25 yılın talihsiz bir eğilimdir. Bu eğilim, kamusal alanlarda uyumak/kamp yapma, yemek yeme, oturma ve dilenme yasakları da dahil olmak üzere kamusal alanda yaşamı idame ettirici faaliyetlerde bulunmayı yasadı

¹³ İlgili raporda şu ifadeler yer verilmektedir: “Temmuz 2009, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki konut ve evsizlik krizi daha da kötüleşmiştir ve birçok şehir acil barınma taleplerinde artış olduğunu bildirmektedir. 27 Mart 2008 tarihinde CBS News, hacizlerin yüzde 38’inin kiralık mülkleri kapsadığını ve en az 168.000 haneyi etkilediğini bildirdi. Sarasota, Florida, Herald Tribune, bazı tahminlere göre, ülke çapında 311.000’den fazla kiracının, borç verenlerin mülkleri devralmasının ardından bu yıl evlerinden tahliye edildiğini belirtti. 2008 yılında, ABD Belediye Başkanları Konferansı tarafından ankete katılan 25 şehirden 19’u evsizlerin sayısında bir artış olduğunu ve evsizliğin ortalama %12 arttığını bildirdi. Bu 25 şehirden 11’i aynı zamanda çalışan evsizlerin sayısında artış olduğunu ve 16 şehir de evsiz ailelerin sayısında artış olduğunu belirtmiştir ki ankete göre bu aileler tüm evsizlerin dörtte birini oluşturmaktadır. Acil durum barınağı için gelen ek talepleri göz önünde bulundurarak çoğu şehir kapasitelerini genişletmek için çaba sarf etmiştir ancak yine de birçok şehirde ihtiyaçları karşılayacak yeterli barınak alanı bulunmamaktadır. ABD Belediye Başkanları Konferansı 2008 Açlık ve Evsizlik Anketi’ne katılan 25 şehrin çoğu, kapasite yetersizliği nedeniyle insanları sık sık ya da her zaman geri çevirmek zorunda kaldıklarını belirtmiştir.”

hale getirerek evsizleri hedef alan önlemleri içermektedir. Bu yasaların ihlali için genellikle cezai yaptırımlar bulunmaktadır.” (National Coalition for the Homeless, 2009).

Elbette yaptırımlar, evsizliği kriminalleştiren düzenlemeleri de beraberinde getirmektedir. *“Dolaylı olarak evsiz olan ve sokaklarda yaşayan bir kişinin kriminal bir yaptırım alanına tabi tutulması politikacılarca gerekli kılınmaktadır. Bu bağlamda ABD’de, kamusal alanlarda uyumayı, oturmayı veya kişisel eşyaları saklamayı yasadışı hale getiren yasalar bulunmaktadır ancak birçok durumda insanlar bir şehrin “barınak” alanlarında yaşamaya zorlanmaktadır; evsiz kişilerin yaşadığı şehir alanlarının onları bölgeden uzaklaştırmak için taranması, genellikle bu kişilerin önemli kişisel belgeleri ve ilaçları da dahil olmak üzere kişisel mülklerinin inha edilmesiyle sonuçlanmaktadır; yoksul veya evsiz kişileri bir şehirden veya şehir merkezinden uzaklaştırmak maksadıyla dilencililiği dilencililiğin cezalandırıldığı da görülebilmektedir” (National Coalition for the Homeless, 2009).* ABD’de Evsizlik ve Yoksulluk için Ulusal Hukuk Merkezi (NLCHP), 2009 raporu için 273 şehirde hukuki düzenlemelere ilişkin bir tarama yapmıştır. Bu 273 şehirden 235’i raporun *“Yasaklanmış Davranışlar Tablosu”nda* listelenmiştir. Bu 235 şehirden: %33’ü şehirdeki belirli kamusal alanlarda *“kamp yapmayı”* yasaklarken, %17’si şehir genelinde *“kamp yapmayı”* yasaklamıştır. %30’u belirli kamusal alanlarda oturmayı/yatmayı yasaklamaktadır. %47’si belirli kamusal alanlarda aylak aylak dolaşmayı yasaklarken, %19’u şehir genelinde aylak aylak dolaşmayı yasaklamaktadır. %47’si belirli kamusal alanlarda dilenmeyi yasaklamakta; %49’u saldırgan dilencililiği yasaklamakta ve %23’ü şehir genelinde dilenmeyi yasaklamaktadır (National Coalition for the Homeless, 2009).

Evsizliğin Amerika’da çeşitli yönetmelikler ekseninde hapis cezası ve/veya para cezası yaptırımına tabi tutulması ve bu durumun yarattığı sorunlar, esasında ödeme tazmini olmayan birisinin, *“öylesine”* cezalandırması anlamına gelmektedir. Bu düzenlemeler de genellikle muğlak kavramların arkasına sığınarak; kamu güvenliği, barınma hakları ve çevreyle ilişkilendirilmektedir (Skolnik, 2019, s. 73). Evsizlerin, en temel insan davranışlarını düzenleyen yaşam kalitesi yönetmeliklerini (*quality-of-life ordinances*) ihlal ettikleri için ceza almaları, tutuklanmaları veya hapsedilmeleri, ceza kavramı ve uygulaması hakkında da ABD özelinde çeşitli endişelere sebebiyet vermektedir (National Coalition for the Homeless, 2017).¹⁴

¹⁴ *“Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaşam kalitesi yönetmelikleri, evsizlerin günlük yaşamlarının bir parçası olarak gerçekleştirdikleri bir dizi kamusal eylemi yasaklamaktadır. Bu yönetmelikler, diğerlerinin yanı sıra, kamu mülkünde kamp yapmak veya uyumak, alenen işlemek, dilencilik yapmak, aylıklık etmek ve kaldırında oturmak gibi eylemleri yasaklamaktadır. Yaşam kalitesi yönetmeliğine aykırı davranılması halinde uygulanan para cezaları pahalı olabilmektedir. Örneğin, Montreal Şehri’nin ulaşım yönetmeliği, metro bankında uyuyan bir kişi için 500 USD’ye kadar para cezası uygulamaktadır. Dallas, Teksas’ta, bir kişi şehir tarafından kontrol edilen kamu mülkünde geçici bir barınak kurarsa 500 USD’ye kadar para cezası alabilir.”*

“Yaşam kalitesi yönetmelikleri”, kent sakinlerinin yaşam kalitesini düşürdüğü ve daha ciddi suçların işlenmesine yol açtığı söylenen düşük seviyeli kentsel uygunsuzlukları (örneğin, umumi işeme, kentsel kampçılık, gürültü, grafiti, çöp atma) düzenleyen yasal kurallardır. Pek çok akademisyen, yaşam kalitesi yönetmeliklerinin meşruiyetine karşı çıkmakta ve bu yönetmeliklerin evsizleri orantısız ve adaletsiz bir şekilde yaftalayarak yaşam alanlarını etkilediğini savunmaktadır. Nitekim yaşam kalitesi yönetmeliklerinin anayasaya aykırı bir şekilde muğlak veya aşırı geniş olduğu, temel seyahat hakkını ihlal ettiği, evsizlik durumunu suç haline getirdiği ifade edilmektedir (Hansel, 2011). Literatürde evsizliğin oluşum koşullarının birbirinden farklı nedenleri üzerine durulmaktadır. Bu çalışma ekseninde nedenleri ne olursa olsun evsizliğin ve yoksulluğun cezalandırma saiklerinin analizi yapılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle, özel mülkiyet hakkından yoksun olan ve evsizlik döngüsü içinde sıkışıp kalan evsizler, ihtiyaçlarını kamu mülkiyeti üzerinde (meydanlar, caddeler, sokaklar, banklar, parklar ve köşebaşları) gidermeye devam edecek ve daha fazla baskı ve cezaya maruz kalacaklardır (Skolnik, 2019, ss. 79-81).¹⁵ Esasında bu durum yukarıda açıklaması yapılan cezalandırılabilirliğin orantılılığına aykırıdır. Öncelikle, kişinin kişisel hassasiyetleri ve durumu göz önüne alınmaksızın böyle bir cezalandırmanın genelleştirilmesi, sonrasında mevcut cezalandırma biçimlerinin ağırlığı ve nihai olarak da kriminalize edilen grupların/kişilerin yaftalanmasıyla ortaya çıkan ahlaki ikilemler üretilmektedir. Bu orantısızlıklara karşı verilen cezaların da tazmin edilebilirliği tartışması konunun başka bir boyutunu ele almayı gerekli kılmaktadır (Gizem Sade, Euronews1, 23/08/2019).¹⁶ Bu bumerang ilişkisinde, netice itibarıyla

¹⁵ Amerika Birleşik Devletleri’nde, Yüksek Mahkeme’nin 1983 tarihli Bearden kararı, yoksul sanıkların ceza adaleti borçlarını ödeyememeleri nedeniyle hapsedilemeyeceklerine dair genel ilkeyi ortaya koymuştur. Mahkemeler, sanığı hapse atmadan önce sanığın para cezasını ödeme gücüne sahip olup olmadığını anlamak için bir Bearden duruşması yapmalıdır. Bu duruşmalar sırasında mahkemeler, sanığın mevcut mal varlığını ve iş arayarak veya kredi başvurusunda bulunarak yeni mal varlığı edinmeye yönelik iyi niyetli çabalarını dikkate alacaktır. Bearden kararı, para cezasını ödeyemeyecek durumda olan yoksul bir sanığın sadece iki sınırlı durumda borç için hapsedilebileceğini belirtmiştir. İlk olarak, sanık para cezasını ödemek için yeterli parayı elde etmek için, özellikle iş arayarak veya kredi başvurusunda bulunarak, iyi niyetli bir çaba göstermemişse borçtan dolayı hapsedilebilir. İkinci olarak, sanık bu tür iyi niyetli çabalar göstermiş olsa bile, “devletin geleneksel cezalandırma hedefleri herhangi bir alternatifle karşılanamıyorsa” sanık yine de hapsedilebilir.

¹⁶ Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Kaliforniya eyaletindeki Los Angeles şehri Kent Konseyi, evsiz insanların kaldırımlarda oturmalarını ve yatmalarını engelleyen düzenlemenin yerine daha az toleranslı yeni bir yasa öneriyor. Los Angeles Kent Konseyi Evsizlik ve Yoksulluk Komitesi, “oturma-yatma yasası” olarak da bilinen Belediye Kanunu yönetmeliğinin sınırlarını genişletmek istiyor. Yönetmeliğe göre kentin kamuya açık herhangi bir yerinde kaldırımlara oturmak, yatmak ya da uyumak suç olarak kabul ediliyor ancak bu kanun yalnızca sınırlı koşullar altında uygulanabilir. Yeni önerilen yasada ise bu koşulların uzun bir listesi sunuluyor, örneğin bir parkın ya da okulun 500 feet (yaklaşık 150 metre); bina girişlerinin ise 10 feet (yaklaşık 3 metre) yakınında kalan kaldırımlara oturma ve yatma yasağı gelmesi isteniyor. Komite üyeleri ve belediye avukatları, kaldırım yasağına dair belediye kanununu, konaklama

cezalandırmanın temel motivasyonu olan kamu güvenliği, barınma hakları, çevresel haklara karşı bir fayda sağlanamayarak tazmin edilememiş ve kriminalize edilmiş vatandaşlar ortaya çıkmaktadır (Skolnik, 2019, s. 81).¹⁷ Evsiz bir kişi “yaşam kalitesini ihlal eden” bir suçtan dolayı tutuklandığında, bu durum kişinin yaftalanarak istihdam veya barınması açısından engeller yaratma potansiyeli doğurmaktadır. Bazı toplu konut yetkilileri, mahkumiyetle sonuçlanmasa bile potansiyel adayları tutuklandıkları için dışlamakta ve onlara ev istihdamından kaçınmaktadırlar. Diğer durumlarda, evsiz kişiler yaşam kalitesini ihlal eden suçlardan dolayı sabıka kaydı almaktadır. Bu da devlet yardımlarının kaybedilmesine, istihdam olanaklarının kısıtlanmasına ve konuta erişimin sınırlandırılmasına yol açabilir. Bu durum da sosyal politikalar ekseninde mücadele edilmesi gereken bir problemin kendi kısır döngüsü içerisinde kırılma potansiyeline sahip öznelerin daha fazla toplum dışına atılmasına sebebiyet vermektedir (Skolnik, 2019, ss. 79-80.)

Avrupa’da evsizlik ve sokak nüfuslarının düzenlemelerinin daha dengeli bir şekilde ve daha az cezalandırıcı olduğu konusunda ilgili literatürde genel bir fikir birliği vardır. Ancak Macaristan 2013 yılında anayasasında evsizliği cezalandırma olasılığını yasalılaştıran dünyadaki ilk ülke olmuştur (Euronews2, 15/10/2018; Artıgerçek, 15.10.2018).¹⁸ Mevcut yürürlükte olan Macaristan Anayasası 22. maddesi 3. fıkrası uyarınca: “Kamuya açık bir alanın mutlak mesken olarak kullanılması yasaktır.” hükmü yer almaktadır.¹⁹ Uygulama bakımından, Anayasa’nın hükmü uyarınca, Macaristan Kabahatler Kanunu da değiştirilmiştir. Açık alanda uyuma (evsizlik) yasağı 15 Ekim 2018 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu uygulama öncesinde

ya da kamp karşıtı yasakların nasıl uygulanacağını belirleyen federal mahkeme kararı ile aynı hizaya getirmeye çalışıyor. Bir davada temyiz mahkemesi şehirde halka açık tüm alanlarda uyumayı yasaklayan Boise yasasını iptal etmişti. Hâkim Marsha S. Berzon, “Şehirde içeride yatacak yer olmadığı durumda hükümet evsiz insanları dışarda halka ait alanlarda uyudukları için suçlu addedemez.” şeklinde görüş bildirmişti. Komitenin önerdiği yasa temyiz mahkemesi tarafından iptal edilen Boise yasası ile pratikte aynı. Yasa teklifinde açıkça “Hiç kimse sokakta, kaldırımında ya da diğer kamu alanlarında oturamaz, yatamaz ve uyuyamaz.” ifadeleri kullanılıyor.

¹⁷ Profesör Sylvestre ve Bellot’un araştırması, 2000 ve 2006 yılları arasında Kanada’nın Toronto şehrinde evsizlere 16.8000’den fazla ceza kesildiğini göstermektedir. Bu cezaların yaklaşık yüzde 99’u ödenmemiştir.

¹⁸ “Bir evsiz polis tarafından 90 gün içinde üç defa uyarılmasına rağmen sokakta yaşamaya devam etmesi halinde para ya da hapis cezasına çarptırılabilir. Polise ayrıca, evsiz kimsenin sokaktaki eşyalarını da tahrip etme yetkisi tanınıyor.”

Birleşmiş Milletler’den (BM) konutlandırma uzmanı Leilani Farha ‘zalimce’ olarak nitelediği yasanın ‘uluslararası insan hakları ile bağdaşmadığını’ söyledi. Farha hükümete yolladığı açık mektupta “Evsiz insanların işlediği suç ne? Sadece yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlar?” ifadelerini kullandı. Avrupa Parlamentosu (AP), geçen ay Macaristan’ın ‘birliğin demokratik değerlerini ve hukukun üstünlüğünü sistematik olarak ihlal etmekten’ AB’deki oy haklarının elinden alınmasına yönelik karar almıştı. Ama kararın uygulanabilmesi için 28 AB üyesi ülkenin onayı gerekiyor.

¹⁹ Resmi olarak İngilizce’ye çevrilen metinden tarafımca çevrilmiştir. İngilizce orijinali de şu şekildedir: “Using a public space as a habitual dwelling shall be prohibited.”

belediyeler kendi bölgelerinde “kamuya açık alanlarda ikamet etmenin” suç sayılıp sayılmayacağına karar verme yetkisine sahipken, artık bu fiil tüm ülke genelinde cezalandırılabilir (ESPN, Albert, 2018). Prosedürel olarak, evsiz ve kamusal alanı mutad mesken olarak kullanan bir kişi kendisine kolluk tarafından teklif edilen sosyal bakımı kabul ederse, hakkında resmi işlem başlatılmayacaktır. Fakat bu teklif kabul etmediği takdirde, suç kamu hizmeti ve ayrıca hapis cezası ile cezalandırılabilir. İnfaza ilişkin prosedür, potansiyel olarak kişinin zorla temizlenmesini de içerebilecektir. Genel kuralların aksine, kişinin derhal gözaltına alınması ve üç kez uyarılmış olması halinde 72 saat içinde mahkemeye çıkarılması zorunludur (ESPN, Albert, 2018). Suçlu, davanın yasal olarak bağlayıcı bir şekilde sonra ermesine dek (bu süre 1,5 ay kadar sürebilmektedir) gözaltında tutulabilecektir. Yalnızca, altı ay içerisinde iki kez mahkûm olanlar hapis cezasına (1-60 gün) çarptırılabilirler, bu durum da karar verildikten hemen sonra gerçekleşmelidir (ESPN, Albert, 2018). Yasanın yürürlüğe girmesinden birkaç gün önce evsizlerin kişisel eşyalarının kullanımına ilişkin düzenlemeler de değiştirilerek, kişisel eşyaların herhangi bir tazminat ödenmeden imha edilebileceğine ilişkin hükümler getirilmiştir (ESPN, Albert, 2018). Macaristan’ın bu politikası ve hukuki düzenlemeleri, dolaylı olarak Avrupa’ya yönelen çeşitli göç akınlılarının neticesi olarak görülebilecektir. Ancak her halükârda bu şekilde bir suç tanımlaması göç hareketliliğinin neticeleri olarak değerlendirilebilecek olsa da ayrıca pozitif yükümlülükleri yerine getirmeyen devletlerin ve enstitülerin cezalandırılabilir alanlar yaratarak evsizleri kriminalize etme eğilimlerinin ortaya çıkmasını göstermektedir (GZT, 15.10.2018).²⁰

Türkiye’de evsizlik sorunu açısından bir değerlendirme yapmak, sınırlı veriler nedeniyle oldukça güçtür. Ancak Türkçe literatürde, evsizlerin ölümlerine ilişkin sınırlı sayıda da olsa 1990’lı yıllarda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların yanı sıra evsizlik üzerine yapılan araştırma raporları da bulunmaktadır. Bu raporlar, evsizliğin Türkiye’deki yansımaları anlatmaları açısından daha genel bilgilere sahiptir. 2011 yılında “Emek ve Adalet Derneği” tarafından hazırlanan “Türkiye’de Evsizlere Dair Rapor”da, Türkiye’de 70 binden fazla evsiz olduğu belirtilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından yapılan bir başka araştırmada ise, 2010 yılında AŞTİ otoparkında 286 evsizi hizmet verildiği kaydedilmiştir (Genç, 2022,

²⁰ Fransız ajansı AFP’ye konuşan Macaristan Sosyal İşler Bakanı Attila Fulop, yasanın ‘tüm toplumun çıkarına hizmet ettiğini’ savunarak yasanın amacının ‘evsiz insanların geceleri sokaklarda olmamasını ve vatandaşların engellenmeden kamusal alanları kullanabilmesini sağlamak’ olarak belirtti. Hükümete bağlı barınaklarda yaklaşık 11 bin kişinin olduğu belirtiliyor ancak ülke genelinde evsiz insan sayısının en az 20 bin olduğu tahmin ediliyor. Resmi olmayan kaynaklara göre ülkedeki evsiz insan sayısı 30 bin.

s. 72-73). Ancak, yapılan çalışmalar evsizliğin tam olarak kapsamını yansıtan veriler sunmamaktadır. Bu nedenle, Türkiye’de evsizliğin sayısı ve durumu hakkında genel bir değerlendirme yapmak henüz mümkün görünmemektedir. Mevcut sonuçlar değerlendirildiğinde, Türkiye’de evsizliğin sayıca az olduğu bilinmekte, ancak artan şehirleşmeyle birlikte bu sayının artacağı öngörülmektedir (Genç, 2022, ss. 72-73).

Türkiye’deki evsizliğe ilişkin olarak literatürde aile yapısı ve akraba ilişkilerinin nispeten diğer toplumlara göre daha yoğun bir şekilde görülmesi nedeniyle herhangi bir toplumsal sorun oluşmadığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır (Genç, 2022, s. 77). Bu yönüyle konunun değerlendirilmesi, bu çalışmanın kapsamı alanı dışında kalacaktır ancak Türk hukukunda evsizliğe ilişkin olarak mevzuata bakıldığında gerek Anayasa gerek farklı kanun ve yönetmeliklerde bu konu özelinde bir düzenleme yer almamaktadır. Bu durum, doğal olarak evsizliğe ilişkin toplumsal bir sorun olmadığı yönünde bir çıkarıma neden olabilecektir. Evsizliğe ilişkin kriminalize etme, çerçeveleme ve politika üretme açısından Türkiye açısından analizler yapmak bu nedenlerle oldukça güçtür. Ancak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çeşitli genelgelerinde evsizlere destek sağlanmasına ilişkin çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu durum da dolaylı olarak Belediyelerin sorumluluk alanında değerlendirilmesi gereken, barınma ve mevsim koşullarına göre evsizliğe geçici acil çözümler oluşturma olanaklarına karşılık gelmektedir.

2. Evsizliğe Karşı Köklü Çözümler ve Alternatif Politikalarda Bazı Yan Etkiler

Evsizler arasındaki temel çatışma potansiyeli, konut ve işgücü piyasalarına katılım için eşit olmayan fırsatların birleşiminde yatmaktadır. Aşağıda bahsi geçecek olan, sosyal kontrol alanına ilişkin vurguda yer aldığı gibi bu adeta politik zımni bir kabullenişe tekabül etmektedir.

Evsizlik genellikle işsizlikle başlamakta ve bu olguyu genellikle evlilik sorunları, bağımlılık davranışları, hastalık, borç, sosyal ilişkilerden ve kulüplerden çekilme, istifa ve ilgisizlik, yetkililere karşı olumsuz tutumlarda artış, boşanma, hırsızlık gibi küçük suçlar ve nihayetinde konut kaybı takip etmektedir. Bazı evsizler, daha sonra geçici olarak akrabalarının yanında kalmayı dener ve sonrasında evsizlerle/işsizlerle (kendisini dışlamayan ve artık aynı sosyal grubun parçası olmaya başlanılan kimseler) sosyalleşmeye başlamaktadırlar. Bireyin “*acil barınma*” durumuna kadar gelişi genellikle kira borçları, tahliye işlemleri, daireden tahliye ve aşırı durumlarda evsizler barınağında veya sokakta bir yaşam şeklini almaktadır. Bu durum alkol sorunlarını, mental sorunları ve fizyolojik hastalık belirtilerini daha da kötüleştirmektedir. Bazen evsizlere geçici olarak yeniden bir daire tahsis edilir,

ancak yeni hapis cezaları, para cezaları, ücretsiz kamu ulaşım araçlarını kullandıkları için kesilen cezalar, kötü sabıka kaydı veya artan hastalıklar nedeniyle bu daireyi tutamazlar. Bu kişiler genellikle düzenli olarak doktora ya da sağlık kurumuna gitmedikleri ve tedaviyi bıraktıkları için yeni bir konut edinmekte giderek daha fazla zorluk çekmektedirler. Evsiz bir hayat, hayatta kalmak için verilen bir mücadeledir. Sokak, evi olmayan insanlar için bir bekleme odası değildir, sokak insanların hayatını tamamen kaybetmelerine neden olmaktadır. Nitekim, günlük yeme, uyuma, içme ve hatta sosyalleşme kamusal alanda gerçekleşir. Kendi evlerinin barınağı olmadan, evsiz insanların sadece sınırlı bir özel hayatı vardır ya da hiç yoktur. Toplumun sınırlarında izole olurlar. Evsizliğin artmasının bir diğer ciddi nedeni de sorunlu gruplar için ucuz konut sıkıntısının devam etmesidir. Birçok sosyal konut sözleşmesinin süresi, yerlerine yeterli sayıda konut yaratılmadan sona ermiştir. Buna ek olarak, eski binaların yıkılması, tadilat, yenileme, uygunsuz kullanım ve talep arttıkça mülke dönüştürme nedeniyle düşük maliyetli dairelerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır.

Evsizliğin politika müdahalesine ihtiyaç duyan sosyal bir mesele olarak tanınması nispeten yenidir ve 1980'lerde ekonomik dalgalanmalar nedeniyle, yaygın sosyal yardım kesintilerinin Kanada gibi gelişmiş ülkelerde evsiz kalan bireylerin sayısında endişe verici bir artışa neden olmasıyla ortaya çıkmıştır (Hulchanski, 2009).²¹ Farklı yasal mekanizmalar ve politikalar evsizliğin kökleşmesini/sürekliliğini önleyebilir ve evsiz kişilerin cezalarının orantılı olmasını sağlayarak eğer bir cezalandırma çerçevesi çizilecekse bunun topluma daha hızlı bir şekilde yeniden entegrasyonunu kolaylaştırabilecek şekillerde değerlendirilebilir (Akçe ve Doğan, 2022, ss. 141-142). Bu durum tarihsel olarak farklı ülke politikalarında tercih edilen ekonomi ve yönetim modellerinin evsizlik üzerindeki pozitif ve negatif etkilerini karşılaştırma açısından önemli bir veri sunmaktadır (Doğan, ss. 179-202). Evsizliğin kötü sağlık sonuçlarıyla güçlü bir şekilde ilişkili olduğu, bu savunmasız nüfus arasında kronik hastalıkların, ruh sağlığı bozukluklarının ve bulaşıcı hastalıkların barınan bireylere kıyasla yüksek yaygınlığı kanıtlarla gösterilmiştir. Bu nedenle evsizlik, sağlık hizmetleri alanında yoksulluk, uygun fiyatlı konut eksikliği ve işsizlik gibi kesişen yapısal faktörlerden kaynaklanan ve hastalıklar, bağımlılıklar ve sosyal ilişkiler gibi kişisel koşullarla birleşen karmaşık bir sosyal sorun olarak kabul görülmektedir (WHO, 2008).

²¹ "1980'lerden önce, gelişmiş ülkelerdeki çok sayıda insan, aksine, evsiz değildi. Konutları vardı, ancak çoğu için bu konutlar kötü durumdaydı. Ayrıca birçok şehirde Kurtuluş Ordusu (Salvation Army) gibi kuruluşlar tarafından yardım edilen geçici bekar erkekler de vardı. Bu erkekler zaman zaman evsiz olarak anılsa da genellikle düşük kaliteli "skid-row" pansiyonlarda ve pansiyoner evlerinde yaşıyorlardı."

Sosyal kontrol, toplumun bir şekilde sorunlu olarak gördüğü davranışlara ve/veya kişilere karşılık verirken çeşitli güç biçimlerini kullandığı, ceza adaleti tepkilerinden övgü veya suçlama içeren sosyal etkileşimler yoluyla normların uygulanmasına kadar uzanan organize yolları ifade etmektedir (Cohen, 1985, ss. 1-3). Ekonomi modellerine dayalı ve sermaye odaklı regülasyonların ön planda tutulduğu refah sistemlerinin “insani girişimler” olduğu kadar “manipülasyon mekanizmaları” olduğunu savunanlar tarafından uzun zamandır sosyal ve refah politikalarını anlamak için bir mercekle kullanılmaktadır (Harrison ve Sanders, 2014, s. 144-147). Konumuz ekseninde düşünüldüğünde ülkelerin evsizlik politikalarındaki açığa çıkan kontrol mekanizmaları genellikle zorla fiziksel uzaklaştırma, para cezası, tutuklama ve hapsedir. Sosyal kontrol kullanımı, yani hedeflenen bireylerin davranışlarını şekillendirmeyi amaçlayan önlemler, konut ve refah politikası müdahalelerinde sıklıkla tartışmalara yol açmaktadır (Johnsen, Fitzpatrick, Watts, 2018). Bu durum, etkilenen kişilerin oldukça görünür savunmasızlığı göz önüne alındığında, özellikle evsizliğine yönelik müdahaleler açısından belirgindir. Bu konudaki literatürün çoğu, kamusal alanlarda belirli faaliyetlere (örneğin uzanmak, temizlenmek veya kişisel eşyaları depolamak) yönelik yasakların, yapılı çevreyi “istenmeyen” faaliyetlere daha az elverişli hale getirmek için “savunma mimarisi” kullanımının ve/veya hedeflenen alanların gözetimi ve polisliğinin bir kombinasyonunu kullanan sokak nüfusunun sözde “düzenlenmesi” veya “kriminalize edilmesi” üzerine odaklanmaktadır (Johnsen, Fitzpatrick, Watts, 2018). Özellikle “kriminalizasyon” tartışmalarıyla ilgili retorik, bazı yorumcuların sosyal kontrol önlemlerini kent burjuvazisi ve orta sınıfların “zalim” veya “rövanşist” kişisel çıkarlarının belirtisi olarak algılamasıyla, genellikle güçlü bir kınama tonuna sahiptir. Benzer şekilde, bazı akademisyenler bir yandan ‘düşük eşikli’ hizmetlerin görünürde ‘şefkatli’ yaklaşımı ile diğer yandan daha ‘koşullu’ teknikler kullanan hizmetlerin görünürde ‘duygusuz’ yaklaşımı arasında normatif ayrımlar yapmıştır. Her iki tür girişimin altında yatan şefkatli veya ikircikli güdüleri aydınlatan çalışmalar, bu açıklamaları sorunsallaştırmak için bir yol kat etmektedir ancak evsizlik alanında sosyal kontrol kullanımının olumsuz tasvirleri yine de baskındır (Johnsen, Fitzpatrick, Watts, 2018).

Evsizliğin yönetimi için önerilen kanıta dayalı müdahaleler, refah programlarına yönelik kamu harcamalarına öncelik vermeyen ve bunun yerine, bu sosyal sorunun karmaşıklığını ele almada başarısız olan politik olarak uygun, kısa vadeli çözümleri tercih eden neo-liberal hükümetler tarafından önemli bir dirençle karşılaşmıştır (Nelson, Aubry, Estecahandy, Laval, 2021, ss. 131–157). Buna karşın, insan hakları yaklaşımını benimseyen son dönem politikalar, bu sorunların etik ve sürdürülebilir

bir şekilde ele alınabileceğini göstermektedir (Bekaroğlu Doğan, 2019, ss. 179-202). Finlandiya, Avrupa Birliği'nde evsizliğin azaldığı tek ülke olarak bir refah devletinin konut güvensizliğini nasıl başarılı bir şekilde ele alabileceğini göstermiştir. Finlandiya, 2027 yılına kadar sokak yoksulluğunu ortadan kaldırmaya yönelik ulusal göreviyle uyumlu olarak, kanıta dayalı "*Housing First*" modeli gibi sosyal koruma sistemlerine sürekli fon ayırmıştır. Barınmanın evsizlikten kurtulmak için atılması gereken ilk temel adım olduğu yönündeki temel "*Housing First*" ilkesini rehber edinen Finlandiya federal hükümeti, evsiz nüfusun kalıcı konutlara zamanında erişimini sağlayarak topluma yeniden entegre olmalarını desteklemiştir (Kirsi, Raitakari, Ranta, 2022, ss. 495-513). Bu güçlü refah programları, COVID-19 salgınında da görüldüğü üzere, ülkenin savunmasız nüfusunun ekonomik gerilemelerden korumasına olanak sağlamıştır; bu süreçte evsizlik 1989'da 16.000'den 2020'de yaklaşık 4.000'e düşmeye devam etmiş ve nüfusun yalnızca %0,08'ine tekabül etmiştir (Owadally, Grundy, 2023, ss. 178-186). Nitekim sosyal politikaların etkisi üzerine bir görüşü de Kanada üzerinden ele almak mümkündür. Yukarıda da ifade edildiği üzere 1980'de kamusal yardımların kesintiye uğraması nedeniyle açığa çıkan evsizlik ve ona bağlı olarak gelişen sorunlar ülke genelinde evsizliğe karşı girişilen kriminalize etme ve yasal çerçevelerle "damgalama" süreçlerini kendisinde göstermiştir. Toronto, Kanada'nın finans ve iş başkenti olarak statü kazandığı bu süreçte, evsizliğin kamuya açık bir şekilde sergilenmesi, şehrin genel refah imajına zarar verici olarak görülmüştür. Bu nedenle, 1999 "Ontario Güvenli Sokaklar Yasası" gibi dilencilik karşıtı yasaların kabul edilmesi yoluyla kamusal alanlarda evsizliğin görünürliğini azaltmak için cezalandırıcı yasaların çıktığı görülmektedir ve polis memurlarının kamusal alanlarda para isteyen kişilere para cezası kesmesine izin verilmiştir (Greene, 2014, ss. 21-37). Evsizliğin kriminalize edilmesi, açık alan kamplarında barınmanın yasaklanması, evsizliğin kamu alanlarında görünür olması politikacılar için evsizliğin temel nedenlerinin hükümetin düşük gelirlileri yeterince desteklememesinde yattığını ortaya çıkarmasına rağmen bu argüman yerine politikacılar sistemik yapısal eksikliklerin suçunu evsiz bireylerin üzerine atmaktadır (Owadally, Grundy, 2023, s. 185). Politikacıların ve kanun koyucuların bireysel suçlamaya odaklanmaları neticesinde, uygun fiyatlı konutlara erişim eksikliği ve işsizlik gibi evsizliğin altında yatan nedenlerin bireyin kontrolü dışında olan politikalarla şekillendiği açıktır. Ayrıca, bu kişilere karşı cezalandırma politikalarında es geçilen bir faktör olarak, evsizliğin herkesi etkileyebilecek trajediler olan fiziksel hastalıklar, ruh sağlığı bozuklukları veya istismar gibi öngörülemeyen kişisel koşullar nedeniyle sıklıkla yaşanabileceği gerçeğini de göz ardı edilmektedir (Owadally, Grundy, 2023, s. 185). Bu durum

esasinda neo-liberal politikalar, hukuk koyucuların pozitif edimleri yerine getirmek yerine politik tercihlerini başka alanlara kaydırmalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim İngiltere’de *Yoksulluk ve Serserilik Yasasının* 600 yıllık değişime uğramasına karşın hiçbir şekilde evsizlik ve yoksulluk sorununa doğru yanıtlar verememesi esasında mevcut siyasal aktörlerin bu olgunun yeniden tekrarlanan bir döngüde üretmesine vesile olmaktadır. Bu durum cezalandırma politikaları yerine, sosyal politikaların insan yaşamına dokunmasıyla mümkün olacaktır. Yine buna paralel şekilde Avrupa’da da durum benzerlik göstermektedir. Bu çalışma ekseninde son başlıklandırma olarak ele alınacak olan evsizlik ve gündelik harcamaların finansmanı açısından Almanya’nın politikaları ele alınacaktır.

2.1. Almanya, Evsizlik ve Sosyal Yardımlar

Almanya özelinde, kiralık konut politikaları ve konut sahipliği açısından diğer ülkelere göre farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışma ekseninde, konut sahibi olarak azınlıkta yer alan Almanya vatandaşları yerine Almanya’nın kiralık konut politikaları üzerinde durulacaktır. Nitekim kira seviyesi, Alman konut politikası için oldukça önemlidir, çünkü küresel bir karşılaştırma yapılacak olunursa Almanya’da birçok insan kendi evlerine sahip olmayıp kirada yaşadığı görülebilecektir (Richter, 2023, s. 79). Örneğin Almanya’da bulunan konutlardan, yalnızca yaklaşık yüzde 45’i gerçek kişilere aittir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında Almanya konut sahipliği açısından sondan ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum yalnızca İsviçre’de ev sahipliği oranının daha düşük olduğunu göstermektedir (Richter, 2023, s. 79).

Almanya’da özel olarak evsizliğe ilişkin bir cezalandırma politikası yoktur. Ancak günümüzde Avrupa’da refah devletinin ve sosyal yardımların simgesi olarak anılan Almanya’da evsizlik oldukça yaygın bir şekilde görülmektedir. Bunun nedenleri ve çeşitli politikalar üzerinde durularak açıklanmaya çalışılacak argüman, daha çok başka bir amaçla kullanılan geri dönüşüm yasalarının evsizlerin gündelik finansmanındaki rolüne odaklanacaktır. Ancak öncelikli olarak Almanya’da hukuk devleti ve anayasal hakların gerekleri olan düzenlemeler ifade edilmeye çalışılacaktır.

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasa’sının 20 (1) maddesine göre, Federal Almanya Cumhuriyeti “*demokratik ve sosyal bir federal devlet*” olmayı taahhüt etmektedir. Refah devleti gerekliliği, *Anayasa’nın 20. maddesinin I. fıkrasındaki demokrasi önerisi ve Anayasa’nın 20. maddesinin III. fıkrasındaki hukuk devleti*

gerekliliğinin özel tezahürleri ile Anayasa'nın merkezinde yer almaktadır. Refah devleti, toplumdaki zayıf grupları korumayı amaçlayan, sanayi çağına uygun bir sosyal müdahale devletidir. Sonuç olarak, devletin temel görevlerinden biri evsizlerin entegrasyonunu sağlamaktır. Refah devleti ilkesi, devleti sosyal güvenliği, sosyal adaleti ve sosyal eşitliği sağlamaya çalışmakla yükümlü kılar. Almanya Anayasası, temel bir barınma hakkı formüle etmemektedir. Ancak, evsizliğin ortaya çıkarmış olduğu nihai sonuçlar, *insan onuru (Madde 1 paragraf 1)*, *fiziksel bütünlük (Madde 2 paragraf 2)*, *evlilik ve aile (Madde 6 paragraf 1-2)* ve *kişiliğin özgür gelişimi (Madde 2 paragraf 1)* gibi çeşitli temel hakları etkilemektedir. Prensip olarak, evsiz insanların barınma hakkı; sadece hava koşullarına karşı koruma olarak değil, ayrıca korunan bir alan olarak da yerine getirilmesi beklenen bir yükümlülük olarak karşımıza çıkmaktadır. Kural olarak, yerel makamlar bu barınmayı sağlamakla yükümlüdür (Lampe,1998, ss. 189-194). Yukarıda bahsedilen evsizlerin barınma hakları ve sokakta yaşamının olumsuz etkileri birçok temel insan hakkının ihlal edilmesine de neden olmaktadır. 1948 tarihli *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. maddesi 1. fıkrası* da buna ilişkin bir düzenlemeyi barındırmaktadır: *"Her şahsın, gerek kendisi gerekse ailesi için, yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dahil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum bırakacak diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır."* Nitekim, insanların özsaygıları yok edildiğinde ve onları nesne statüsüne indirgeyen politik tercihlerle şekillenen yaşam koşullarında hayatlarını idame ettirmeye çalışmaları da insan onurlarının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Evsizliğin kişilerin yaşamlarında ortaya çıkarmış olduğu sonuçlar göz önünde bulundurulduğu takdirde, Federal Anayasa da nitelendirilmiş olan haklardan; "bireyin özgür gelişimi" ve "bireyin yaşam ve fiziksel bütünlük hakkı" bağlamında çeşitli edimlerin yerine getirilemediği görülebilecektir. *"Sosyal yaşamdan dışlanma, damgalanma, üçüncü tarafların keyfi davranışlarının insafına bırakılma ve ağır psikosomatik sonuçlar"*, Federal Almanya Anayasa'sının II. maddesinde sıralanan temel hakların kullanılmasını imkânsız hale getirmektedir. Nitekim Almanya Anayasa'nın VI/I. maddesi, *"Evlilik ve aile, devlet düzeninin özel koruması altındadır."* düzenlemesini içermektedir. Evsizliğe ilişkin olarak, damgalama ve ayrımcılığın etkileri aile ve özellikle de çocuklar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Bağımlılık sorunları ve ihmal, evsiz olmanın sonuçlarıdır ve normal bir aile hayatını imkânsız hale getirmektedir. Çocukların bakımı ve yetiştirilmesi Anayasa'nın 6/II. maddesine göre ebeveynlerin doğal hakkı

olduğundan²², evsiz ebeveynlerin çocukları genellikle ciddi bir şekilde travmatik ve etkileri uzun süren deneyimlere maruz kalmaktadırlar. Refah devletinin anayasal ilkesi öncelikle nüfusun sosyal açıdan daha zayıf kesimini destekliyorsa ve genel kamunun çıkarları bencil çıkarların peşinde koşmaktan öncelikliyse, o zaman insanlar en azından onurlu bir yaşam için ahlaki bir “temel hak” hakkına sahiptir (Lampe,1998, ss. 189-194).

Almanya’da, evsizler halihazırda ve fiilen ikamet ettikleri yerel makam tarafından, yasalara uygun olarak acil barınma imkânı sağlanması hakkına sahiptir. İlgili kişinin belediyede ne kadar süredir yaşadığı önemli değildir. Bir belediyede asgari kalış süresini öngören düzenlemeler hukuki değildir. Uygulamada yerel makamlar genellikle bu yükümlülüğü yerine getirmemekte ya da yetersiz bir şekilde yerine getirmektedir. Bu nedenle “*Bundesarbeitsgemeinschaft Wohnungslosenhilfe*” (Federal Evsiz Yardım Çalışma Grubu-BAG W), yasal durumu bir kez daha net bir şekilde ortaya koyan bir hukuki görüş hazırlamıştır. Rapor, evsiz bir AB göçmenine kendi ülkesine dönüş bileti teklif edilebileceğini açıkça belirtmektedir. Ayrıca sosyal politikaların uygulamasında, belediyeler yetki alanlarındaki evsizlere sosyal imkanların sağlanmasına ilişkin yardımları dışarıdan hizmet olarak yerine getirmektedirler. Bu nedenle kurulmuş sivil toplum örgütlerini denetleyen bir pozisyonda yer alan belediye yöneticileri, sosyal hizmet alanlarının sivil toplum tarafından kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır.²³ Bu durum dolaylı olarak neo-liberal ekonomilerin uygulama alanında sıklıkla tercih ettiği bir yöntemdir.

Almanya’da ihtiyaç sahiplerinin konut kiralamak için sosyal konutlar haricinde, devlet desteğiyle kiralalarının ödenmesine katkı beklemeleri de olasıdır. Prosedür olarak bu şekilde, devlet destekli tutulan konutlar da yer almaktadır ve bu durum aşağıda verilecek olan grafiklerdeki sosyal yardım alan kişi sayılarına dahil edilmektedir. Almanya geneli politikalarda, yaklaşık bir hane gelirinin %30’unun altında konut kirasına ödeme yapılması beklenmektedir. 2021 yılında bu veriye göre, Almanya hane halkları harcanabilir gelirlerinin ortalama %23,3’ünü konut masraflarına harcamak durumunda kalmıştır (Destatis, 2022). Ülke politikacılarının, nüfusu konut masraflarından kurtarmaya yönelik yaklaşımlardan biri, kiralık evler için konut yardımı (*Wohngeld*) yoluyla destek sağlamaktır. Bu konut yardımı, düşük gelirli hane halklarına yeterli konuta erişebilmelerini sağlamak için verilir. Kira yardımına uygunluk ya da yardım miktarı gelire, kiraya ve hanedeki kişi sayısına

²² “Çocukların bakım ve eğitimi, ana ve babanın doğal hakkı ve en önde gelen yükümlülüğüdür. Devlet toplumu, onların bu görevi yerine getirmelerini gözetir.”

²³ Bundessozialhilfegesetz – BSHG (Federal Sosyal Yardım Yasası), Federal Mülteci Yardım Yasası (Bundesmigrationshilfegesetz – BmHG).

bağlıdır. 2019 yılı sonunda Almanya'da yaklaşık 504.400 hane, yani tüm özel hanelerin yüzde 1,2'si konut yardımı almıştır (Bundszentrale für Politische Bildung, 2021). Tüm üyelerinin konut yardımı alma hakkına sahip olduğu hane başına 2019 yılı sonunda ortalama konut yardımı miktarı, aylık 153 euro'dur. Federal Hükümet ve eyaletler birlikte 2019 yılında konut yardımı için toplam 953,6 milyon euro harcamıştır (Bundszentrale für Politische Bildung, 2021). Ancak, evsizlerin ve çeşitli nedenlerle evsizlikle mücadele eden insanların diğer bir problemi "Schufa" isimli kredi kayıt sistemidir. Schufa Holding AG, açılımı "Schutzgemeinschaft für allgemeine Kreditsicherung" (Genel Kredi Güvenliği Koruma Birliği) olan Almanya'nın en büyük kredi kuruluşudur. Schufa, Almanya'da yaklaşık 68 milyon gerçek kişi ve 6 milyon şirket hakkında veri tutmaktadır. Bu bilgilere dayanarak, ilgili gerçek veya tüzel kişilerin Schufa puanı hesaplanır ve bu bilgiler bireylerin ve şirketlerin kredi itibarını kategorize etmek için kullanılmaktadır. Elde edilen ve geçmiş dönem fatura, kredi, kira ödemeleri, kredi kartı ödemeleri vd. ödemelere ilişkin veriler, Schufa bilgileri olarak görüntülenebilir bir opsiyona sahiptir (Lexware,2023)²⁴. Uygulamada, bir ev sahibinin kiracı olarak başvuran kiracı adayından Schufa bilgilerini görmek istemesi oldukça rutin bir prosedürdür. Evsizlik veya çeşitli nedenlerle ödemesi kaçırılan faturalar, kiralara ve harcamalara kredi puanınızı etkileyeceği için düşük bir Schufa puanı ev bulma ve barınma olanağının da düşmesi anlamına gelecektir. Bu durum, sistemin kendi içerisinde güvence alanı yaratmaya çalışmasından ziyade, daha derin bir katmanda bulunan evsizlerin, düzenli ve normal bir yaşama tekrar geçişlerinin de önünde bir bariyer oluşturmaktadır.

Aralık 2023 tarihinde yayınlanan BAG W tahminlerine göre (Bundesarbeitsgemeinschaft Wohnungslosenhilfe Raporu, Aralık 2023), Almanya'da şu anda 600.000'den fazla evsiz insan bulunmaktadır ve bunların yaklaşık 50.000'i barınacak yeri olmadan sokaklarda yaşamaktadır. Geriye kalanlar, yakınları yardımıyla ve çeşitli sosyal imkanlar dahilinde barınmalarını sürdürmektedirler. Bu durum, şehirler, belediyeler ve dernekler tarafından sunulan çok çeşitli destek hizmetlerinin yanı sıra çok sayıda gönüllü yardımcının varlığına rağmen böyledir. Almanya Federal İstatistik Dairesi'nin verilerine dayanarak Federal İmar Bakanlığı,

²⁴ "Schufa'nın tanımı, bankalar ve tüccarlar gibi şirketlerin karşılıklı korunmasına dayanmaktadır. Schufa 1927 yılında kurulmuştur. Arkasındaki fikir, katılımcı şirketlerin önemli müşteri bilgilerini birbirleriyle paylaşabilmeleri ve deneyimlerini paylaşabilmeleridir. Bu, zamanında yapılan ödemeler gibi olumlu bilgilerin yanı sıra ödeme gecikmeleri veya temerrütlerle ilgili olumsuz bilgileri de içerir. Şu anda Schufa ağına yaklaşık 10.000 şirket üyedir. Almanya'nın en büyük kredi kuruluşunun sözleşme ortağı olabilmek için, Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) gibi bir dizi gerekliliği yerine getirmeleri gerekmektedir. Sonuç olarak, Schufa'ya veri ileten ve Federal Veri Koruma Yasası'na uyan herkes de veri talep edebilir. Finansal nitelikteki sözleşmeler genellikle kendi Schufa verilerinizi sorgulama yetkisi veren bir madde içerir."

Ocak 2022 sonunda ülke genelinde “barınan evsizlerin” sayısının 178.100 civarında olduğunu belirtmiştir. Bir yıl sonra, Ocak 2023’ün sonunda, yetkili makam barındırılan evsizlerin sayısını 372.000 olarak açıklamıştır (ancak son bir yıl içindeki önemli artış, veri durumunun iyileşmesinden ve Ukrayna’dan gelen mültecilerin eklenmesinden kaynaklanmaktadır). Ancak BAG W, bu rakamların arkadaş ve tanıdıklarının yanında kalan ya da sokaklarda yaşayan kişileri içermediğini açıklamaktadır (MDR Aktuell, 25.04.2024).

1995’ten 2022’ye kadar Almanya’daki evsiz insan sayısı tahmini (1.000 olarak)²⁵ önce azalıp sonra artan bir eğilim göstererek parabol çizmektedir. Almanya Federal İstatistik Kurumu ve BAG W’nin verileri birlikte değerlendirilerek hazırlanan grafikte (Statista4) evsiz kişilerin sayıları gün geçtikçe artma eğilimi göstermektedir. Almanya Avrupa ülkeleri genelinde daha önce de ifade edildiği üzere sosyal refahın ve sosyal yardımın diğer ülkelere kıyasla oldukça iyi olduğu düşünülen bir ülke olmasına karşın ülkenin sosyal konut sayılarındaki azalış evsizliğe ilişkin ortaya çıkan problemle ters orantılıdır. Yine Federal Almanya İstatistik Kurumu verilerine göre, 2006-2022 yılları arasında Almanya’da yer alan sosyal konut stoku²⁶ (Statista5), sosyal konutlardaki azalmayı lineer bir şekilde azaltarak göstermektedir.

Yukarıda Kanada’da meydana gelen 1980’lerde sosyal yardımların azalmasına ilişkin önerinin başka bir yansıması Almanya’da da görülebilmektedir. Her ne kadar, COVID-19, Ukrayna-Rusya savaşının Almanya demografisi üzerine etkileri göz önünde bulundurulacak olsa da Almanya’da sosyal konut sayılarının azalmasıyla, evsiz insan sayısının artması arasında bir ilişki kurmak güç olmayacaktır

²⁵ Schätzung zur Anzahl der Wohnungslosen in Deutschland von 1995 bis 2022(in 1.000), Statista verilerine dayalı olan görsel, “2010’a kadar olan yıllara ait rakamlar, ülkesine geri dönenlerle birlikte tüm evsizleri kapsamaktadır. 2011’den itibaren, önemsiz olduğu için geri dönenlerin rakamları artık dikkate alınmamıştır. 2016’dan itibaren, statü değişikliğine (sığınmacıdan mülteciye) rağmen evsiz olan ve mülteci barınaklarında kalmasına müsaade edilen tanınmış mülteciler gösterilmektedir. 2017’den itibaren rakamlar, Kuzey Ren-Vestfalya’daki yıllık konut acil durum raporlamasından elde edilen ampirik olarak geçerli verilere dayanan ve bu verileri Almanya’ya “ekstrapole” eden yeni bir tahmin modeline dayanmaktadır. Kaynağa göre, 2016’ya kıyasla 2017’de rakamlardaki düşüş, geliştirilmiş tahmin modeline dayanmaktadır ve Almanya’daki evsiz insan sayısında gerçek bir düşüşe karşılık gelmemektedir. 2021’den itibaren rakamlar yeni bir istatistiksel modele dayanmaktadır. Alman ve Alman olmayan evsizler arasında bir ayırım yapılmıştır. 2004-2016 yılları arasındaki veriler BAG Wohnungslosenhilfe’nin Kasım 2017 tarihli basın açıklama raporundan alınmıştır. 2003’e kadar olan yıllara ait rakamlar daha önceki BAG W tahminlerinden alınmıştır.”

²⁶ Bestand der Sozialmietwohnungen in Deutschland in den Jahren von 2006 bis 2022(in 1.000), “Almanya’daki sosyal kiralık konut stoku son yıllarda sürekli olarak azalmıştır. 2022 yılında Almanya’da yaklaşık 1,09 milyon sosyal konut bulunmaktaydı. Sosyal konutlar, düşük gelirli kiracılar için nispeten düşük kira bedelleri ile kamu fonlarıyla inşa edilen konutlardır.” “2011-2020 yılları arasındaki bilgiler Federal Hükümet’in 2018/24 sayılı basılı yayını Ek 4’ten alınmıştır. 2011’den önceki yıllara ait veriler bu yayından alınmıştır. Veriler federal eyaletlerden alınan bilgilere dayanmaktadır.”

(Tagesschau, 01.08.2023).²⁷ Federal Almanya'da konut sahipliği, uzun bir süre boyunca belediyeler aracılığıyla devlet kurumlarında bulunmuş ve sosyal konutların ana sahibi belediyeler olmuştur. Ancak bu durum, konut sorununun geçici olarak daha az acil olarak algılandığı 1980'lerde değişmiştir. Birçok belediye gayrimenkullerini özel yatırımcılara satmıştır. Sosyal konutların payı 1980'lerde tüm konutların yaklaşık yüzde 20'sine tekabül ederken, 2000'li yılların başında sadece yüzde 6'sına denk gelmektedir (Richter, 2023, s. 80). 1987 yılında o zamanki Federal Cumhuriyet'te (1989 Berlin Duvar'ının yıkılmasından önce) 3.9 milyon sosyal konut bulunmaktadır. Bu sayı 2002 yılında (1989 sonrası) gelindiğinde Almanya genelinde 2,5 milyonun biraz altına düşmüştür. 2012 yılında sadece 1,5 milyon, 2019 yılında ise 1,14 milyon sosyal konut arzı bulunmaktadır. Toplamda her yıl yaklaşık 100.000 daire sosyal yükümlülükten düşerken, sadece yaklaşık 30.000 yeni daire eklenmektedir (Richter, 2023, s. 80). Nitekim 2010 ve 2020 yılları arasında Almanya'daki konut stoku 2,3 milyon konut artmıştır. Buna rağmen, Almanya'da herkes için yeterli konut mevcut değildir. Buna ek olarak, özellikle düşük gelirli insanlar, uygun fiyatlı konut arzı yetersiz olduğundan, konut maliyetleri nedeniyle genellikle aşırı yük altındadır. 2006 ile 2019 yılları arasında sosyal kiralık daire sayısı 2,1 milyondan 1,1 milyona düşmüştür (Mieterbund).

Federal Almanya İstatistik raporlarına bakıldığında, 2002 yılında Almanya'da yaklaşık 2,5 milyon sosyal konut (ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak) kiralık daire şeklinde erişilebilecek konumda yer almaktadır. Sosyal konutların teşvik edilmesi sorumluluğunun federal hükümetten eyaletlere devredildiği 2006 yılına gelindiğinde bu sayı yaklaşık 2,1 milyona düşmüştür. 2006 ve 2019 yılları arasında, sosyal kiralık daire sayısı düzenli olarak 2,09 milyondan 1,14 milyona düşmüştür (957.000 daire veya yüzde 45,7'lik bir azalma). Bu dönemde konut sübvansiyon programının bir parçası olarak sosyal konutlar da inşa edilmiştir. Ancak, sosyal taahhütten (seçim dönemlerinde çeşitli eyaletlerde ve parti programlarında halka verilen sözlere nazaran) belirtilenlerden daha az sayıda sosyal konut olarak kullanıma uygun daire tamamlanmıştır. Tamamen matematiksel bir ifadeyle, 2006 ile 2019 yılları arasında sosyal kiralık daire sayısı her gün yaklaşık 200 daire azalmıştır (Miterbund).²⁸

²⁷ "Eski Federal Almanya Cumhuriyeti'nde neredeyse dört milyon sosyal konut varken, 2010 yılında bu sayı 1,66 milyon civarındaydı ve 2020 yılında sadece 1,13 milyon civarındadır. Sosyal konut kiralaları devlet tarafından düzenlenmektedir. Sadece yetkililerin, özel bir ihtiyaç gördüğü kişilerin orada yaşamasına izin verilir. Ancak belirli bir süre sonra daireler normal olarak piyasada kiralanabilir. Bu taahhüdün süresi eyaletten eyalete değişmektedir."

²⁸ "Konut yardımı, düşük gelirli hane halklarına yeterli konut alabilmeleri için verilmektedir. Konut yardımına uygunluk ve yardım miktarı gelire, kiraya ve hanedeki kişi sayısına bağlıdır. 2019 yılı sonunda Almanya'da yaklaşık 504.400 hane konut yardımı alıyordu - bu rakam tüm özel hanelerin yüzde 1,2'sine tekabül ediyordu. Saf konut

Sosyal konut sayılarının evsizlikle ilişkisi üzerinde durulduğu gibi başka bir grafikte de durum açıklanabilir. Her ne kadar bölge genelinde etkili olan savaşlar nedeniyle demografik yapıda ortaya çıkan göçmen/mülteci sayısının fazlalığı dikkate alındığında sosyal maddi yardımların artması bekleniyor olsa da sırasıyla incelenen üç farklı grafikte, sosyal yardım alanların sayısının neredeyse önceki yıllarla eşit ve/veya azalma eğilimin olduğu görülebilecektir. Bu durumun da evsizlik karşısında politik karar vericilerin politikalarında hiçbir pozitif yansıma ve sonuç elde edilemediğinin emaresi olarak okunabilecektir.

2014-2024 yılları arasında Almanya'da işsizlik parası II (Hartz IV) / vatandaşlık yardımı alan istihdam edilebilir kişi sayısı (Statista1, 2024)²⁹; 2014-2024 yılları arasında Almanya'da işsizlik parası II veya sosyal yardım (Hartz IV) / vatandaşlık parası alanların sayısı (Statista2, 2024)³⁰; 2014-2024 yılları arasında Almanya'da Alman Sosyal Kanunu (SGB II) kapsamındaki yardım topluluklarının sayısı (Statista3, 2024)³¹ ayrı ayrı incelendiğinde elde edilen sonuç, sosyal yardım alan kişilerinin sayısının stabil bir şekilde aynı kaldığını göstermektedir. Oysa kiralanabilir sosyal konut ve evsizlik gibi grafiklerin incelenmesinde görüleceği

yardımı alan haneler (tüm konut yardımı alan hanelerin yüzde 95'i) için 2019 yılı sonunda ortalama konut yardımı hakkı aylık 153 euro'dur.. Konut yardımı hakkı olan ve olmayan kişilerin yaşadığı haneler için bu rakam 158 euro'dur (tüm konut yardımı alan hanelerin yüzde 5'i). Federal ve eyalet hükümetleri 2019 yılında konut yardımı için birlikte 953,6 milyon euro harcamıştır."

²⁹ "2024 yılı Mart ayı itibarıyla Almanya'da ortalama 4 milyon çalışabilir kişi vatandaşlık yardımı alıyordu. Bu, yardım alanların sayısının üst üste ikinci yıl artacağı ve 2018'den bu yana en yüksek seviyeye çıkacağı anlamına geliyor. İşsizlik parası II / Hartz IV'ten vatandaşlık gelirine Hartz IV, Alman Sosyal Kanunu (SGB) II kapsamındaki yardımlar için kullanılan bir terimdir. Buna işsizlik parası II (yardım alanlar çalışabilir durumda olan ve yardım alma hakkı bulunan kişilerdi) ve sosyal yardım (yardım alanlar çalışabilir durumda olmayan ve yardım alma hakkı bulunan kişilerdi) dahildir. İşsizlik parası II ve sosyal yardım 1 Ocak 2023'te vatandaşlık geliri ile değiştirildi ve standart oranlar da artırıldı. Yardım topluluklarındaki insanlar (SGB II kapsamında yardım alma hakkına sahip olanlar ve ilgili yardım topluluklarında yardım alma hakkına sahip olmayanlar) genellikle halk arasında Hartz IV alıcıları olarak adlandırılmıştır."

³⁰ "Siyah bölgeler sadece sosyal yardım alanlar, mavi bölgeler işsizlik yardımı alanların sayısını göstermektedir. 2024 yılında Almanya'da çalışabilecek durumda olan yaklaşık 4 milyon kişi ve çalışamayacak durumda olan yaklaşık 1,5 milyon kişi Mart ayı itibarıyla vatandaşlık yardımı almaktadır; yani toplamda yaklaşık 5,5 milyon kişi. Bu da yardım alanların sayısının üst üste ikinci yıl artacağı ve 2018'den bu yana en yüksek seviyeye ulaşacağı anlamına gelmektedir."

³¹ "İhtiyaç birliği, Alman Sosyal Kanunu (SGB II) uyarınca iş arayanlar için temel yardımlara ilişkin Alman yasasında yer alan bir terimdir. Bu anlamda bir ihtiyaç birliği, birlikte yaşayan ve geçinen bir ya da daha fazla kişiden oluşur. Bu kişilerden en az birinin çalışabilir durumda olması ve SGB II uyarınca yardım alma hakkına sahip olması gerekir. Bu nedenle SGB II'ye göre yardım toplulukları, yardım alma hakkına sahip olanlar (2022'ye kadar işsizlik parası II ve 2023'ten itibaren vatandaşlık parası alanlar), yardım alma hakkına sahip olmayanlar (2022'ye kadar sosyal yardım ve 2023'ten itibaren vatandaşlık parası alanlar), diğer hak sahipleri (örneğin sadece sosyal sigorta primi alanlar) ve yardım alma hakkına sahip olmayan kişileri (örneğin yaşlılık emeklileri, bireysel yardım hakkı olmayan çocuklar) kapsar. Evli olmayan ve çalışabilecek durumda olan, ancak kendi gelirleriyle geçimlerini sağlayamayan 25 yaşın altındaki çocuklar da yardım topluluğu olarak kabul edilir (örneğin çocuk parası, nafaka ödemeleri). ALG II ve sosyal yardım / vatandaşlık parası alanlar standart yardım alma hakkına sahiptir ve SGB II kapsamında yardım alanların büyük çoğunluğunu oluştururlar."

üzere giderek ihtiyacın farklı kişilerde arttığı gözlenebilmektedir. Fakat sosyal yardım alan kişi sayıları ya sabit ya da azalma eğilimi göstermektedir. Nitekim aynı durum, Avrupa'ya yayılan büyük bir göç dalgası ve Ukrayna-Rusya savaşı nedeniyle Almanya'ya geçici olarak ikametlerini alan kişi sayıları da dikkate alındığında hayli şaşırtıcıdır. Dolaylı olarak, sosyal yardım alması gereken kişi sayılarının artması beklenebilecekken, grafiklerde böyle bir artış görülmemektedir.

2.2. Almanya'da Geri Dönüşüm (Pfand) ve Evsizlik İlişkisi

Depozito sistemi (*PfandSystem*), Almanya'da kullanılmış içecek kaplarının toplanması ve geri dönüştürülmesine yönelik yaygın bir sistemdir. *Deutsche Pfandsystem GmbH* (DPG), tüketicilerin kullandıktan sonra iade etmelerini ve daha sonra geri dönüştürmelerini sağlamak için birçok uygun içecek kabından 25 sent şişe depozitosu adı verilen bir ücret almaktadır. Tüketiciler içecekleri satın alırken satın alma fiyatına ek olarak depozitoyu ödemekte ve doğru şekilde iade etmeleri halinde depozitonun tamamını geri almaktadırlar. Depozito sistemi toplama, temizleme ve geri dönüşümü kapsamaktadır (Irene Banos Ruiz, Deutsche Welle, 11/17/2021). Örneğin, ilgili perakendeci, ürün yelpazesinden bağımsız olarak tüm iade edilemez veya iade edilebilir şişeleri Ambalaj Yasası uyarınca geri almalı ve bunların doğru şekilde geri dönüştürülmesini sağlamalıdır. Tek kullanımlık içecek kapları için depozito uygulamasının temelini 1991 yılında Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanı Klaus Töpfer (CDU) yönetimindeki Federal Hükümet tarafından kabul edilen Ambalaj Yönetmeliği oluşturmaktadır. Yönetmelik 1998 yılında o zamanki Federal Hükümet (V. Kohl Kabinesi) tarafından onaylanmış ve değiştirilmiştir (Dönemin Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanı Angela Merkel'di) (Ihk, 2019).³² Tek kullanımlık depozito uygulaması, yeniden kullanılabilir içecek ambalajlarının oranının 1997'den bu yana ülke genelinde %72'nin altına düşmesinin ardından 1 Ocak 2003'te yürürlüğe girmiştir.³³ Bu, perakendecilerin ve tüketicilerin yeniden kullanılabilir ambalajları tercih etmeleri için bir teşviiktir. Ayrıca teneke kutuların ve plastik şişelerin "kırsal alanlar yerine geri dönüşüm merkezlerine gitmesine" yol açacaktır. Buna ek olarak depozito, yeniden kullanılabilir sistemlere yatırım yapan ve mevcut ambalaj yönetmeliğine bağlı olarak istihdam yaratan şirketlerin varlığını güvence altına almaya yardımcı olacaktır. Amaç yaklaşık 250,000 kişilik istihdamı korumaktır. 29 Mayıs 2005'ten bu yana 0,1 ila 3 litrelik tek kullanımlık içecek ambalajları için perakende satışlarda

³² German Packaging Act (VerpackG).

³³ Dosenpfand kommt ab 1. Ocak 2003, Numarası, 068/02, Yayınlayan: Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı, <https://www.bmuv.de/pressemitteilung/dosenpfand-kommt-ab-1-januar-2003>.

KDV dahil, toptan satışlarda ise artı KDV olmak üzere tek tip 0,25 euro depozito uygulanmaktadır ve bu uygulama süresiz olarak geçerlidir. 2006'daki değişikliklerle birlikte, manuel olarak çalışan ters otomatların yerini ters otomatlar almıştır.³⁴

Pfand sistemi Almanya'da geri dönüşüm politikaların sade vatandaşlar tarafından içselleştirilmesi ve uygulaması açısından oldukça başarılı bir şekilde sürdürülmeye devam etmektedir. Ancak *Pfand* sisteminin bir yan etkisi olarak, genellikle evsizlerin ve yoksulların parklarda, caddelerde ve kamuya açık alanlarda şişe toplayıp geri dönüşüm cihazlarından gündelik giderlerini karşıladıkları görülmektedir (Ibiapina, Leocadio, Lazaro, Romero, 2021, ss. 51-71). Bu olgunun, bir karşılığı olarak gündelik yiyecek harcamalarını, geri dönüştürme politikalarının bir yan etkisini kullanarak karşılayan evsizler yaşamlarını mikro alanlarda devam ettirmektedir. Ancak bu durum, dolaylı olarak makro politik alanda, politika üreticilerin evsizliğe karşı sosyal yardımlara başvurulmasının önünde bir engel olarak da değerlendiriliyor olabilir.

Normal şartlar altında, Almanya'da bir hanenin hiç geliri yoksa veya çok düşük bir geliri varsa, vatandaşlık ödeneği (*Bürgergeld*) ücreti alması beklenmektedir. Nitekim, bu durumun ortaya çıkması neticesinde devlet otoriteleri, kişilerin konut ve ısınma masraflarını "*makul sınırlar içindeyse*" tam olarak ödemesini gerçekleştirmektedir. Dairenin büyüklüğü ve makul kabul edilen soğuk kira (Almanya'da genel olarak ifade edilen *kaltmiete*'nin karşılığı olarak, faturalar kira bedeline dahil edilmeden), hane halkının büyüklüğüne bağlıdır ve Alman şehirlerindeki kira seviyesine göre değişiklik göstermektedir (Richter, 2023, s. 81). Ancak yukarıda verilen Federal İstatistik raporları göz önüne alındığında neo-liberal politikalar ekseninde gerek sosyal konut sayısının azaltılması gerekse de sosyal yardım alan kişilerin sayısının değişmemesiyle birlikte evsizliğin müdahale edilmeyen veya ötelenen/görülmeleyen bir problem olarak Almanya'da değerlendirildiği görülebilecektir. Bu durum aynı zamanda, teoride var olan hakların, fiili uygulamalarda Almanya'da ikametleri bulunan kişilere eriştirilmesinde çok önemli problemler olduğunu da ortaya çıkarmaktadır.

Evsizliğe ilişkin politik tercihlerle şekillenen ve görülmeyen sorunların geri dönüşüm politikalarının pozitif yansımaları ve atıkla ilişkisi ele alındığında, bu işlem sürecinin içerisinde yer alan aktörler de göz önünde bulundurulmalıdır. Ekolojik modernleşmenin, geri dönüşüm sistemleri içerisinde pazar odaklı bir

³⁴ Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit (BMU), "Verpackungsverordnung - Pfandpflichtige Einweggetränkverpackungen", Almanya Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı Resmi Web Sitesi.

çözüm yerine toplum temelli bir formül üretmesi beklenmelidir (Deniz, 2010, s. 4.) Ekolojik modernleşme, farklı geri dönüşüm projeleri, bütünleşik ve sürdürülebilir atık yönetimi çerçevesinde, doğayı kucaklayan ve insanlığın yüzyıllar boyunca neden olduğu tahribata karşı doğaya borcunu ödeyen bir yaklaşım olarak görünüyor ve sunuluyor; ancak, bu yaklaşımın devletleştirilmesi ve uygulamaya konması sadece teknik değil, aynı zamanda politik bir niteliğe sahiptir (Deniz, 2010, s. 4). Geri dönüşüm politikalarında olduğu gibi, devletin pozitif yükümlülükleri sosyal yardım ve sosyal konut tahsil etme açısından da değerlendirilmelidir. Nitekim yukarıda, farklı örneklemeler üzerinden bakıldığında, sosyal yardımların ve sosyal konutların azaldığı görülebilmektedir. Çeşitli nedenlerle evsizlik olgusunu yaşayan kişilerin, gündelik yaşamlarında yeniden üretilen ve bitmek bilmeyen bir “oyun teorisi” içerisinde şişe toplayarak hayatlarını idame ettirmeleri mümkündür. Ancak politikacıların, yapısal olanakları geliştirmesi ve dönüştürmesi sorunların köklü çözümler ortaya çıkarması açısından kalıcı olabilecektir. Öyle ki bu haliyle hayatta kalabilen her evsiz, uyanabildiği her sabah, kendi üzerinden tanımlanan evsizliği devam ettirerek, bu olgunun yeniden sonsuz bir sirkülasyon içerisinde üretilmesine aracılık etmektedir. Böylece politikacılar, “ölüm” neticeleriyle karşılaşmadıkları her ihtimalde, sorunları yadsıyan tutumlar gösterebilmektedir. Bu da her ne kadar “acil eylem” planları içerisinde gösteriliyor olsa da evsiz ve yoksulların, sadece zorlu kış şartlarında ihtiyaçlarının geçici olarak karşılanmasıyla yetinilmesine sebebiyet vermektedir. Esasında *Pfand* sistemini ikame edebilecek, kâğıt toplayıcılığı, dilencilik, zorla çalıştırma gibi farklı ihtimallerin de sonuçları aynı eşiğe ulaşmaktadır. Makro politik alanlarda, neo-liberal politikalar ekseninde şekillenen politikalar ve bu para politikalarının uzantısı olarak hukuk sorunları çözmek yerine, görmezden gelmeye devam etmektedir.³⁵

³⁵ Daha önce üzerinde durulduğu gibi evsizlik ve suç ilişkiselliğinde genel bir kanı olarak evsizlerin suçta yatkınlığına ilişkin bir yargı bulunmaktadır. Esasında *Pfand* sisteminin yorumlanması ve karşılaştırılmasında, “ıztırrar hali” kapsamında basit hırsızlık suçlarına göre değerlendirilmesi yapılabilecektir. Ancak konuya ilişkin sağlıklı bir veri olmadığı ve evsizliğin kriminal çerçevesinin yeniden üretilmemesi için değerlendirmeye alınmamıştır. Nitekim Almanya’da şişe toplayarak, günlük ortalama 5 euro *pfand* ücreti aldığını varsaydığımız bir evsiz için hayatını idame ettirmek oldukça zordur. Bu nedenle evsizliğe bağlı, para, yiyecek, madde isteğinde bulunma gibi alışkanlıklar evsizlerde sıklıkla görülmektedir. Bu durum, evsizlerin damgalanması yerine, yardıma ihtiyaç duymalarının başka bir sesidir.

SONUÇ

Çalışma kapsamında; evsizliğin, serseriliğin ve yoksulluğun çeşitli kategorilerle ele alınmasından ve yapısal olanak alanlarının teşhir edilmesinden ziyade farklı ülkelerin politik tercihlerinin yönleri ve evsizliğe etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Nitekim yazının argümanlarına hizmet etmesi için değerlendirilen İngiltere’de yüz yıllar boyunca değişime uğrayan ancak kraliyet sistemi, kapital sahipleri, kilise otoriteleri, doğal hukukçu emek teorilerinin neden evsizlik sorununun çözülmediğinin anlaşılabilirliği açısından açıklayıcı örnekleri değerlendirilmiştir. Hukukun uygulama alanında, refah devleti/sosyal devlet idealine göre şekillenen yeni anayasacılık hareketlerinde de sonuçlar, zımni olarak evsizliğin ve yoksulluğun derinleşmesine çareler üretmediği anlaşılmaktadır. Nitekim, anayasal iddialar yerine getirilmeksizin, evsizliği farklı ülkelerde, kriminal bir alan içerisinde çevreleyerek, çeşitli sosyal normların inşasına aracılık eden kanun koyucular, sorunu çözmek yerine mevcut politikaların sonuçlarını en derinden yaşayan insanları suçlu olarak addetmektedirler. Bu yaftalama neticesinde, sosyal ilişkileri, özel yaşamları, sağlıklı bir yaşam sürme hürriyetleri tamamen ellerinden alınan gruplar, hayatlarını idame etmek adına güvenli gördükleri meydanlarda yaşama tutunmaya çalışmakta ancak yine onları bu sonsuz döngüye sürükleyen politikacıların “kent imajı” adı altında çıkardıkları yönetmeliklerle, hayatları zorlaştırılmaktadır. Nihai olarak Finlandiya örneğinde de görüleceği üzere, kamu politikaları, refah sisteminin uygulanabilir sosyal yardımlar, sosyal konutlar ve can alıcı neo-liberal ekonomi politikaları yerine insanları ve onların kırılğanlıklarını önceleyen politikalarla evsizliğin ve ona bağlı problemlerin aşılabileceği ortadadır. Bu durum tek başına, İngiltere’de kilisenin vaaz ettiği yoksulluğun da bir sınav olmasından ziyade, hukukun ve onun ideal bir yerde iddia ettiği hakların korunmasından geçtiğine şüphe yoktur. Her türlü dikey ilişkiseliliğin, çözümsüzlüğün derinleşmesine sebebiyet verdiği ele alınmaya ve yatay ilişkilerle kurulabilecek değer alanlarının insanları yaşatan özellikler ihtiva ettiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Almanya’nın özel olarak cezalandırmaya dayalı bir hukuki sistem benimsememesine karşın, sosyal devletin özelliklerini yerine getiremediği, mevcut ekonomi politikalarının da sosyal konutlar, sosyal yardımlar alanında yetersiz kaldığı ele alınmıştır. Buna dayalı olarak kendi yaşamlarını idame ettirmeye çalışan evsizlerin, çevresel bir dönüşüm ve değer alanı olarak kullanılan depozito sistemiyle hayatlarını kazanmaya çalıştıkları değerlendirilmiştir. Öyle ki bu ironik yaklaşım kendi içerisinde, farklı örneklerle zenginleştirilebilecektir. Ancak her durumda, politikacıların, sorun alanlarındaki insanları yadsıyan ve taahhüt ettikleri iyi yaşam olanakları yerine, farklı ilişkiler ağında karar aldıkları

görülebilecektir. Bu durum ne yazık ki kendisini, düzenleme alanı içerisinde hukuka sirayet eden özellikler ve sorunsallaştırma politikalarıyla göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akçe, İ., & Doğan, H. (2022). "Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar: Evsizler." H. Doğan (Ed.), Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar II. Nika Yayınevi.
- Albert, F. (2018). The Criminalisation of Rough Sleeping in Hungary. ESPN Flash Report 2018/62.
- Archer, I. W. (1991). The Pursuit of Stability: Social Relations in Elizabethan London. Cambridge University Press.
- Baxter G. R., (1841) The Book of the Bastiles or, the History of the Working of the New Poor Law, London, J. Stevens.
- Beattie, J. (1980). "The Criminality of Women in Eighteenth-Century England: Evidence from the County of Essex." Past & Present, cilt 87, ss. 96-121.
- Bekaroğlu Doğan, Y. (2019). "Evsizlik Kuramları ve Nedensellik: Eleştirel Bir Yaklaşım." Sosyoloji Divanı, Sosyoloji Dergisi, Yıl:7, S. 13, ss. 179-202.
- Braddick, M. J. (2015). "The Poor Law and the Parish, 1660–1780." In The Oxford Handbook of the English Revolution. Oxford University Press, ss. 388-405.
- Byrne, P. A. (1983). "The Poor in Tudor and Early Stuart England." Macmillian Press.
- Canadian Observatory on Homelessness, 2021.
- Cohen, S. (1985). Visions of social control: crime, punishment, and classification. Polity Press, Oxford.
- Cowherd, R. G. (15 Haziran 1960). "The Humanitarian Reform of the English Poor Laws from 1782 to 1815." Proceedings of the American Philosophical Society, cilt 104, no. 3, ss. 328-342.
- Cunningham, W. (1907). The Growth of English Industry and Commerce in Modern Times. Cambridge University Press.
- Deniz, G. C. (2010). The Informal Waste Collection Sector and The Waste Pickers: A Case Study in Ankara. Boğaziçi Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

- Doyle, W. (1989). *The Oxford History of the French Revolution*. Oxford University Press, Oxford.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. İmge Yayınevi.
- Fraser D., (2003) *The Evolution of the British Welfare State: A History of Social Policy since the Industrial Revolution*, Palgrave Macmillan.
- Gatrell, V. A. C. (2016). "Crime, Authority and the Policeman-State." In *The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice*. Oxford University Press, ss. 113-133.
- Genç Y., (2022) *Sokağın Öteki Yüzü: Evsizlik*, Sakarya Üniversitesi Yayınları.
- Greene, J. (2014). "Urban Restructuring, Homelessness, and Collective Action in Toronto, 1980–2003." *Urban History Review*, 43(1), ss. 21–37.
- Gündüz, K., & Kısaç, İ. (2021). İngiliz Yoksul Yasalarına Giriş: 1349-1531 Dönemi: Bir Çocuk Esirgeme Perspektifi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(2), 781-805.
- Hansel, K. (2011). "Constitutional Othering: Citizenship and the Insufficiency of Negative Rights-Based Challenges to Anti-Homeless Systems." *Nw. J. L. & Soc. Pol'y.*, 6, ss. 445. Erişim linki: scholarlycommons.law.northwestern.edu/njls/vol6/iss2/11
- Harris, J. (1997). *The Making of the Beveridge Report*. William Beveridge: A Biography. Oxford: Oxford Academic. (Çevrimiçi edisyon: 3 Ekim 2011).
- Harrison, M., & Sanders, T. (Eds.). (2014). *Social Policies and Social Control: New Perspectives on the "Not-so-Big Society"*. 1st ed. Bristol University Press.
- Hayman, R. (1997). *The Tudor Reformation*. Routledge Press.
- Healy, S. M. (Yıl yok). *Crown Revenue and the Political Culture of Early Stuart England*. Open Access to Birkbeck's Research Degree output Thesis.
- Hindle, S. (1996). "State Formation and Social Policy in Early Modern England: The Parish and the Poor Law, c. 1550–1700." *The Historical Journal*, 39(3), ss. 641-666.
- Hindle, S. (2000). *The State and Social Change in Early Modern England, c. 1550–1640*. Palgrave Macmillan.
- Howe, N. (2004). *Home and Homelessness in the Medieval and Renaissance World*. University of Notre Dame Press.

- Hulchanski, J. D. (2009). *Growing Home: Housing and Homelessness in Canada*. University of Calgary.
- Hutchins, J. H. (1940). *Jonas Hanway, 1712-1786*. New York: Columbia University Press.
- Ibiapina, I. R. P., Leocadio, A., Lazaro, J. C., & Romero, C. B. A. (2021). "The Culture and Personal Disposal Practices of University Students: A Qualitative Study in Brazil and Germany." *Journal of Education for Sustainable Development*, 15(1), ss. 51-71.
- Johnsen, S., & Fitzpatrick, S. (2007). *The Impact of Enforcement on Street Users in England*. Bristol: Policy Press.
- Johnsen, S., Fitzpatrick, S., & Watts, B. (2018). "Homelessness and Social Control: A Typology." *Housing Studies*, 33(7), ss. 1106-26.
- Juhila, K., Raitakari, S., & Ranta, J. (2022). "Housing First: Combatting Long-Term Homelessness in Finland." In C. de la Porte et al. (Eds.), *Successful Public Policy in the Nordic Countries: Cases, Lessons, Challenges*. Oxford. (Çevrimiçi edisyon: 20 Ekim 2022), ss. 495-513.
- Knott, J. (1986). *Popular Opposition to the 1834 Poor Law*. Londra ve Sidney: Croom Helm.
- Kosove D. B., (1995), *English Law in the Age of the Black Death, 1348-1381: A Transformation of Governance and Law*, 93 MICH. L. REV. 1768.
- Kovancı, O. (2003). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksul Yasaları. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları Tezler Dizisi: 14, Ankara*.
- Kuşkun A. ve Rakıcı C., (2016) *Sosyal Refah Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi*, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2 (2) ss. 135-156.
- Lampe, W. (1998). *Obdachlose im Sozialstaat- Zum Recht auf angemessene Wohnung. Grundrechte-Report*.
- Lexware. (2023). Retrieved from <https://www.buchhaltung-einfach-sicher.de/finanzen/schufa>
- Linebaugh, P. (2006). *The London Hanged: Crime and Civil Society in the Eighteenth Century*. Verso.
- Longmate, N. (1974). *The Workhouse: A Social History*. Londra: Temple Smith.

- Lowe, R. (1990). "The Second World War, Consensus, and the Foundation of the Welfare State." *Twentieth Century British History*, 1(2).
- Macfarlane A., (1978) *The Origins of English Individualism: The Family, Property, and Social Transition*, Blackwell Publishers.
- National Coalition for the Homeless ve National Law Center on Homelessness & Poverty. (Temmuz 2009). *The Criminalization of Homelessness in U.S. Cities*.
- National Law Center on Homelessness & Poverty. (2017). *Housing not Hand-Cuffs: Ending the Criminalization of Homelessness in U.S. Cities*, ss. 21–27.
- Nelson, G., Aubry, T., Estecahandy, P., Laval, C., O'Sullivan, E., Shinn, M., & Tsemberis, S. (2021). "How social science can influence homelessness policy: Experiences from Europe, Canada, and the United States. Part I- problem and solutions." *European Journal of Homelessness*, 15(1), ss. 131–157.
- Owadally, T., & Grundy, Q. (2023). "From a Criminal to a Human-Rights Issue: Re-Imagining Policy Solutions to Homelessness." *Policy Polit Nurs Pract.*, 24(3), ss. 178-186.
- Özcan, M. T. (2015). *Hukuk Sosyolojisine Giriş*. On İki Levha Yayınları.
- Özkazanç Dinçer B., (2020), *Modern bir barınma sorunsalı: Dünyada ve Türkiye'de evi-olmayanlar*, Haliç Üniversitesi Yayınlanmış Doktora Tezi
- Richardson, R. (1987). *Death, Dissection and the Destitute*. Londra ve New York: Routledge & Kegan Paul.
- Richter, J. (2023). *German Housing Policy Since World War II and the Current State of the Housing Market in Germany*. *Sociedade e Território – Natal*, 35(1), 73-88.
- Shave, S. (22 Nisan 2024). *The welfare of the vulnerable in the late 18th and early 19th centuries: Gilbert's Act of 1782*. Erişim linki: <https://archives.history.ac.uk/history-in-focus/welfare/articles/shaves.html>
- Shave, S. A. (2017). "Gilbert's Act: workhouses for the vulnerable." In *Pauper Policies: Poor Law Practice in England, 1780-1850*. Manchester. (Çevrimiçi edisyon: Manchester Scholarship Online, 21 Eylül 2017), ss. 56-110.

- Singh, U. (2012). *The Medical Book: From Witch Doctors to Robot Surgeons*, 250 Milestones in the History of Medicine (Sterling Milestones): The Medical Book, ss. 176-179.
- Skolnik, T. (2019). "Rethinking Homeless People's Punishments." *New Criminal Law Review: An International and Interdisciplinary Journal*, 22(1), ss. 73-98.
- Slack, P. (1995). *The English Poor Law, 1531-1782*. Cambridge University Press.
- Styles, J. (2003). "Charity, Self-Interest and Welfare in the Early Modern English Economy: The Case of the Old Poor Law." *Transactions of the Royal Historical Society*, cilt 13, ss. 93-113.
- Tahesschau, <https://www.tagesschau.de/wirtschaft/wohnungsbau-zahl-der-sozialwohnungen-sinkt-100.html>.
- Tanyel A.H., (2015) "Hukukun Ekonomipolitiği Çerçevesinde Serseri Kavramı", İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyalbilimler Enstitüsü İnsan Hakları Hukuku Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.
- The Vagabonds and Beggars Act 1494.
- Webb, S., & Webb, B. (1927). *English Local Government: English Poor Law History Part 1. The Old Poor Law (S. 1-2)*.
- World Health Organization, Commission on social determinants of health. (2008).
- Wrightson, K. (1983). "The Origins of the English Poor Law." In *The Poor in Tudor and Early Stuart England*. Routledge.
- Wrightson, K., & Levine, D. (1995). *Poverty and Piety in an English Village: Terling, 1525-1700*. Clarendon Paperbacks. Oxford: Oxford Academic. (Çevrimiçi edisyon: 3 Ekim 2011).
- Yıldırım, Y. (2022). "Bir Sosyal ve Sosyal Bilimsel Sorun Olarak Evsizlik." *Dezavantajlı Grupların Sosyolojisi: Eşitsizlikler, Riskler ve Çözümler*, Ed: A. Demir. Paradigma Akademi.

İnternet kaynakları

- Artigerçek, <https://artigercek.com/dunya/macaristan-da-evsizlik-suc-oldu-73129h>.
- Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und nukleare Sicherheit (BMU), "Verpackungsverordnung - Pfandpflichtige Einweggetränkeverpackungen", Almanya Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı Resmi Web Sitesi, <https://www.bmu.de/>.

Bundszentrale für politische Bildung. (2021). Sozialmietwohnungen. Retrieved from <https://www.bpb.de/kurz-knapp/zahlen-und-fakten/soziale-situation-in-deutschland/341826/sozialmietwohnungen/>

DESTATIS. (2022, August 26). Wohnkosten: 10,7 % der Bevölkerung galten 2021 als überbelastet. Pressemitteilung, 054. Retrieved from https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2022/08/PD22_N054_61.html#:~:text=Im%20vergangenen%20Jahr%20traf%20dies,%2C7%20%25%20der%20Bev%C3%B6lkerung%20zu.&text=Betrachtet%20man%20nur%20die%20Bev%C3%B6lkerung,Bev%C3%B6lkerung%20in%20Mieterhaushalten%20als%20%C3%BCberbelastet.

DMB – Mieterbund [Almanya Kiracılar Birliği], <https://mieterbund.de/themen-und-positionen/zahlen-fakten.>

Dosenpfand kommt ab 1. Ocak 2003, Numarası, 068/02, Yayınlayan: Federal Çevre, Doğa Koruma ve Nükleer Güvenlik Bakanlığı, <https://www.bmu.de/pressemitteilung/dosenpfand-kommt-ab-1-januar-2003.>

Euronews1, <https://tr.euronews.com/2019/08/23/abd-de-evsizlere-kaldirimlar-yasaklamak-icin-yeni-girisi.>

Euronews2, <https://tr.euronews.com/2018/10/15/macaristan-da-artik-sokakta-yasamak-suc-haline-geldi.>

German Packaging Act (VerpackG), <https://www.ihk.de/konstanz/innovation/umweltberatung/umw-umwelthemen/verpackungsgesetz/german-packaging-ordinance-1674694..>

GZT, <https://www.gzt.com/jurnalist/macaristanda-evsiz-olmak-suc-sayilacak-90-gun-icinde-4-uyari-alana-hapis-cezasi-3458183.>

MDR, <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/politik/wohnungslosigkeit-obdachlosigkeit-sozialwohnungen-100.html.>

Statista1, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1396/umfrage/leistungsempfaenger-von-arbeitslosengeld-ii-jahresdurchschnittswerte.>

Statista2, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/242062/umfrage/leistungsempfaenger-von-arbeitslosengeld-ii-und-sozialgeld.>

Statista3, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/70356/umfrage/anzahl-der-bedarfsgemeinschaften-nach-sgb-ii-seit-2005>.

Statista4. Schätzung zur Anzahl der Wohnungslosen in Deutschland von 1995 bis 2022 (in 1.000). Retrieved from <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/36350/umfrage/anzahl-der-wohnungslosen-in-deutschland-seit-1995/>

Statista5. Bestand der Sozialmietwohnungen in Deutschland in den Jahren von 2006 bis 2022 (in 1.000). Retrieved from <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/892789/umfrage/sozialwohnungen-in-deutschland/>